

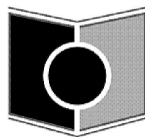
מראי מקומות

מס' 3

חודש טבת תשע"ה

הלכות שביעית

רמב"ם פרק ד הלכה כ-ל, ופרק ה הלכה א-ו

Dirshu
דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחינוך
ועידוד לימוד התורה

קנין הלכה

לתשומת לבכם: במראי מקומות אלו הושקע עמל רב. אין להעתיק, לצלם וכד' ללא קבלת אישור בכתב מ"דרשו"

קנין הלכה

מראי מקומות

הלכה ב

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

א. משנה פ"ו מ"ג, פיהמ"ש לרמב"ם, פי' הריבמ"צ, ר"ש ורא"ש.

ב. גמ' נדרים דף נז: ישמעאל איש כפר ימא וכו' עד לא הוה בידיה. שם דף נח. אלא מן הדא פשטה וכו' עד דף נח: בטילתה נמי ע"י קרקע, עם פירוש הר"ן.

מראה מקומות

בדברי הרמב"ם שהבצלים עצמם בהיתרם עומדים

גמ' נדרים דף נט. גופא אמר ר' יוחנן עד ע"ב כולה מתני' רבן שמעון בן גמליאל קתני לה.

פאת השלחן סי' כג ס"ק ה.

חזו"א סי' ח ס"ק יד ד"ה ר"מ.

מקור הדין הוא במשנה פרק ו מ"ג. ונחלקו הראשונים בביאורה:

א. מהרמב"ם בהלכה זו וכן בפיהמ"ש משמע שהבצלים האלו אינם נטועים בקרקע, רק מונחים ע"ג הקרקע, וכאשר יורדים עליהם גשמים הם צומחים מעצמם.¹ ונתחדש בדברי הת"ק שאם העלים שחורים [פירוש שצבעם ירוק כהה נוטה לשחור (ר"ן נדרים דף נח.)] ה"ז סימן שבצלים אלה ינקו מהקרקע, ונמצא שהעלים האלו הם ספוחי שביעית, אבל אם העלים ירוקים [ירוק בהיר] ה"ז סימן שלא ינקו מהקרקע אלא צמחו מהבצל עצמו, ולכן אין העלים האלה אסורים.

אמנם בהמשך המשנה איתא דר"ח בן אנטיגנוס אמר דאם כאשר תולש את עלי הבצלים אין הבצלים עולים עמהם², הרי זה סימן שהבצלים נטועים היטב בקרקע והעלים אסורים, וזה שייך רק בבצלים הנמצאים בתוך הקרקע. עוד יש להעיר שהגמרא בנדרים [דף נח.] הביאה ראיה ממשנה זו שגידולי היתר מעלים את האיסור, ממה שאמרו בסיפא דמתניתין אחרי דברי ר"ח בן אנטיגנוס "וכנגדם למוצאי שביעית מותר", וזה שייך רק כאשר רבו גידולי היתר על האיסור, והרמב"ם השמיט בבא זו.

[ובספר דרך אמונה (בהלכה זו ביה"ל ד"ה הבצלים) כתב די"ל דר"ח בן אנטיגנוס אכן איירי בציור אחר, כשהבצלים נמצאים בתוך הקרקע, ורק כזה קיימת המציאות שהגידולים ירכו על העיקר, אך בבצלים שהם מחוץ לקרקע לא משכח"ל מציאות שירכו הגידולים על העיקר, וכיון שהרמב"ם בפיהמ"ש כתב שאין הלכה כרחב"א והביא את הציור של הבצלים באופן שהבצלים אינם בתוך הקרקע, לכן לא כתב את ההלכה שכנגדו במוצאי שביעית ה"ז מותר].³

ב. בר"ש וברא"ש ובר"ן [נדרים דף נח.] משמע שהבצלים נטועים בקרקע, וע"ז אמרו שבצלים של שישית, שעיקר גידולם

ביאורים והערות

1. ומדברי הריבמ"צ במשנה משמע שהבצלים האלה הוטמנו בקרקע שלא למטרת זריעה, ומ"מ אם העלים שחורים ה"ז סימן שינקו מלחלוחית הקרקע ולא צמחו מעצמם.

2. כן גירסת הרמב"ם בפירוש המשנה, והר"ש והרא"ש גורסים בדברי רחב"א דאם כשתולשים את העלים עולים הבצלים עמהם ה"ז סימן שהעלים חזקים, וגדלו מהקרקע בשביעית, משא"כ אם כשאוחזו בעלים אין הבצלים עולים עמהם, זה מורה שהעלים אינם חזקים וגדלו מהבצל עצמו ולא מהקרקע.

3. ובאופן אחר י"ל, שהרמב"ם הביא דין זה שגידולי היתר מעלין את האיסור בהלכה הסמוכה [הלכה כא], ולכן לא הוצרך לכתבה כאן.

קנין הלכה

מראי מקומות

היה בשישית, אם נכנסו לשביעית והעלים הוריקו ולא השחירו, אמרינן שכבר נגמר גידולם לגמרי בשישית והעלים צמחו מהבצל עצמו ולכן אינם אסורים, משא"כ אם העלים השחירו ה"ז מוכיח שהבצלים הוסיפו לגדול בשביעית, ואתו גידולי שביעית ומבטלין העיקר אע"פ שהעיקר מרובה.⁴

ולענין מה שאמרו בסיפא דכנגדן למוצאי שביעית מותר, שזה שייך רק היכי שגידולי ההיתר מרובים על האיפור, כתבו הר"ש והרא"ש דמיירי באוקימתא שהיו בצלים שגדלו בשישית ונעקרו בשישית, וחזר ונטען בשביעית והוסיפו מעט ונאסרו מחמת התוספת הזו, ועקרון וחזר ונטען בשמינית והוסיפו מעט, דהכא אמרינן שגידולי ההיתר מעלין את האיפור, כיון שגם מה שגדל בשישית מסייע לבטלו.

בדברי הרמב"ם שהבצלים עצמם בהיתרם עומדים

כתב הרמב"ם שאף באופן שהעלים שצמחו בשביעית השחירו, אין זה אוסר אלא את העלים ולא את הבצלים עצמן, וכתבו הפאת השולחן [פכ"ג ס"ה] והחזו"א [ס"ו ח ס"ק יד] שהמקור לזה הוא בגמרא [נדרים דף נט:]: שאמרו דגם כשהשחירו העלים מ"מ רק הגדל בחיוב חייב, אך הגדל בפטור פטור.

ועיין בחזו"א שהקשה על דברי הרמב"ם מהגמרא [נדרים שם ע"א] שהקשו מדין זה [שהגדל בפטור פטור] על מה שאמר ריו"ח דליטרא בצלים שתיקנה [פ"י שהפריש ממנה תרומות ומעשרות] וזרעה מתעשרת לפי כולה, והקשו בגמ' דנימא שהגדל בפטור פטור ואותה ליטרא תהא פטורה ממעשר, ולא עישו הבתנה בין העלים ובין הבצל, וגם בבצל עצמו יש עיקר ותוספת, וכן בעלים, והניח בצ"ע.⁵

הלכה בא

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

גמ' נדרים דף נז: ישמעאל איש כפר ימא עד דף נח: בטילתה ע"ג קרקע.

רמב"ם פ"י ממע"ש הט"ז.

רמב"ם פ"ה מכלאים הכ"ד.

השגת הראב"ד

ירושלמי פ"ו ריש הלכה ג.

מהר"י קורקוס בהלכה זו.

ביאורים והערות

4. לכאורה צ"ע דאם הבצלים נטועים בקרקע ונכנסה שביעית והמשיכו לגדול, א"כ פשוט שדינם כדין פירות שביעית, שהרי בירק אזלינן בתר לקיטה, ולמה צריך לומר בזה שגידולי האיפור מבטלין את העיקר אע"פ שהוא מרובה. ואם היה אפשר לפרש שהבצלים האלו כבר נעקרו בשישית וחל בהם דין שישית, ואח"כ נזרעו שוב ונכנסו לשביעית [וכעין מה שביארו בסיפא] הוי א"ש, והיה מתחדש כאן דע"י שגדלו מעט בשביעית נאסר גם ההיתר. [ואפשר שהטעם בזה הוא כמו שכתב החזו"א (ס"ו ח ס"ק א ד"ה והיכי) שיש מקום לומר דהגידולין הן עיקריים, שגם העיקר של ההיתר הוחלף ונתחדש, וחשיב ככולו איסור].

5. ולפי מש"כ בדרך אמונה [ביה"ל ד"ה הבצלים] שהרמב"ם איירי בבצלים שאינם בתוך הקרקע רק ינקו מלחלוחית הקרקע א"ש שהבצל עצמו אינו נאסר כלל, דהוא אינו מוסיף כלל, ורק העלים צומחים, ועלים שחורים שצמחו כולן איסור.

קנין הלכה

מראי מקומות

מהו השיעור שבו גידולי היתר מעלין את האיסור

ר"ן נדרים דף נז: ד"ה ורבו.

תוס' רי"ד שם.

חזו"א סי' ח ס"ק א ד"ה נדרים, וס"ק ט ד"ה וכו' הר"ן.

מראה מקומות

מקור הדין בסוגיא הגידולין הוא בנדרים דף נז: דף נח:

ומתחילה נסתפקו בדיון זה של בצל שעקרו בשביעית וחל בו איסור ספיחין וחזר ונמטעו בשמינית ורבו גידוליו על עיקרו, והביאו שתי מומרות שבהן מבואר שגידולי היתר אינן מעלין את האיסור. [א"ר אבהו אמר ריו"ח ילדה (ענף של עץ ערלה) ובה פירות של ערלה, שסיככה והרכיבה בזקנה (שאינן בה איסור ערלה) הפירות אסורים אף שהוסיפו מאתיים. ועוד מימרא, אמר ר"ש בן נחמני בשם ר' יונתן בצל שנמטעו בכרם (ונאסר משום כלאים) ואח"כ נעקר הכרם, אסור הבצל אף שהוסיף מאתיים אחר שנעקר הכרם].

אך מאידך גיסא הביאו בגמ' ברייתא שמבואר בה לענין דיני שביעית שגידולי היתר מעלין את האיסור. ותירצו בגמ' דשאני שביעית שהואיל ואיסורה ע"י קרקע במילתה נמי ע"י קרקע, והיינו דיש לחלק בין איסורי שביעית לבין איסורי ערלה וכלאים, שבשביעית האיסור נובע מעצם הקרקע שבשנה השביעית ללא תנאים חיצוניים נוספים, ולכן גם גידולי הקרקע של השמינית מתירים אותה, משא"כ בערלה שחסרון זמן גרם לה, ובכלאים הערבוב גרם לה.

ואכן לענין ערלה פסק הרמב"ם [מעשר שני פ"י ה"ז] גבי ילדה שסיככה בזקנה שאין גידולי היתר מעלין את האיסור, וכן לענין כלאים פסק הרמב"ם [פ"ה הכ"ד] דבצל שנמטעו בכרם ואח"כ נעקר הכרם אסור, שאין גידולי היתר מעלין את האיסור, ורק לענין שביעית פסק כאן שגידולי היתר מעלין את האיסור הואיל ואיסורה ע"י קרקע.

השנת הראב"ד

הראב"ד השיג על הרמב"ם מהירושלמי [פ"ז ה"ג] שר' אבהו לא היקל למעשה אלא במרוכנים, פירוש שעיקל את הצואר של הבצלים שלא יצמחו, ורק בזה שגילה דעתו שאין רצונו שיצמחו הקלו, שאם מ"מ צמחו היו הגידולים היתר, משא"כ כשלא גילה דעתו. אך המהר"י קורקוס כתב דכיון שבתלמוד בבלי כתבו להדיא דלא איירי במרוכנים, ובירושלמי יש כמה דיעות בזה לכן בודאי יש לנקוט כהבבלי, שגידולי היתר מעלין את האיסור.

מה השיעור שבו מבטלין הגידולין את העיקר

הראשונים נחלקו בכמה ירבו הגידולים על העיקר כדי לבטלו:

- א. התוס' רי"ד [נדרים דף נז:]: כתב דסגי ברוב, דאף שבעלמא באיסורי תורה שנתערבו מין במינו מצרכינן ששים, הכא סגי ברוב. [וכתב החזו"א (סי' ח ס"ק א) שהטעם בזה, משום שהעיקר נוח להתבטל הואיל וע"י התוספת של הצמיחה הוא מתחלף ומתחדש והוי כפרי חדש].
- ב. הר"ן כתב שמש"כ בגמ' שרבו גידולין על עיקרו לא סגי ברוב אלא בעינן שיעור ביטול בעלמא. וכן כתב בחידושי ר' אברהם מן ההר ובשיטמ"ק בשם הרא"ם. אמנם כתב החזו"א (סי' ח ס"ק ט) שלמסקנא חזר בו הר"ן כדמוכח במשנה דבצלים שצמחו שלא משמע כלל דאיירי שגדלו פי ששים. ולדינא סגי ברוב וא"צ ששים.

קנין הלכה

מראי מקומות

הלכה כב

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

חזו"א סי' יב ס"ק ה ד"ה דעת.

מראה מקומות

עיקר הלאו שלא יבצור פירות האילן כדרך שבוצר בכל שנה נתבאר לעיל [הלכה א], שדעת הרמב"ם שאיסור זה הוא אף כשבוצר אחרי שהפקיר את השדה, ועיקרו קאי על כמות הקצירה שלא יקצור כל השדה בלי לשייר שיור המוכיח שאינו נוהג בעלות.

וכתב החזו"א [סי' יב ס"ק ה] דקרוב הדבר שאיסור התורה הוא דוקא בבוצר מהשדה שלו ולא בבוצר משדה אחרים שהפקירו את השדה, [ומ"מ נקט החזו"א שמדרבנן אסור אף לאדם אחר לבצור כמויות גדולות].

הלכה כג

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

משנה פ"ח מ"ו, ופיהמ"ש לרמב"ם ור"ש.

תוס' ר"ה דף ט. ד"ה וקציר [השני].

חזו"א סי' יב ס"ק ה ד"ה ולדעת.

חזו"א סי' יא ס"ק ז ד"ה במש"כ.

חזו"א סי' יב ס"ק ו.

מקדש דוד שביעית ס"ק ו ד"ה כתב הרמב"ם [הב'].

מראה מקומות

במשנה [פ"ח מ"ו] איתא דתאנים של שביעית אין קוצרין אותן במוקצה אלא מייבש אותן בחרבה, ונחלקו הראשונים בביאורה:
א. הרמב"ם מפרש [כאן] שאין הכוונה על שינוי באופן הלקיטה מן המחובר, אלא על שינוי במקום בו חותכים את התאנים התלושים ומכינים אותן לייבוש.

ב. מלשון התוס' [ר"ה דף ט. ד"ה וקציר] דייק החזו"א [שם ד"ה ולדעת] שפירושו דקאי על שינוי בכלי שבו לוקטים את הפירות מן המחובר.

ג. והר"ש פירש שהוא שינוי בכלי שבו חותכים את הפירות התלושים.

וכתב החזו"א [סי' יא ס"ק ז ד"ה במש"כ] דהאיסור לתקן את הפירות במוקצה ובגת נאמר רק על הבעלים, או על מי שזכה מן ההפקר, והוא איסור דרבנן שעיקרו שלא יבוא לידי שימור, אבל שלוחי ב"ד המלקטים מן ההפקר עבור הציבור, רשאים לתקן את הפירות גם במוקצה ובגת, כמפורש בתוספתא שהביא הרמב"ן עה"ת בענין אוצר ב"ד, שהיו שלוחי ב"ד דורכים את הענבים בגת.

ולהלן [סי' יב ס"ק ו] כתב החזו"א, שהאיסור הזה הוא רק על הבעלים ולא על אדם אחר שזכה מן ההפקר.

האם מצינה ובישול מעונים שינוי

כתב המקדש דוד [שביעית ס"ק ו ד"ה כתב הרמב"ם הב'] שרק מלאכות הקרובות למלאכת הליקוט הצריכו חכמים לשנות בהן, אבל מלאכות אחרות א"צ שינוי, ולכן רשאי למחון פירות שביעית ולאפותם ולבשלם, כדרכו בשאר השנים.

קנין הלכה

מראי מקומות

הלכה כד

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

האם ההפקר של פירות השביעית חל מאליו או רק אם הבעלים הפקיר

תשובת אבקת רוכל סי' כד ד"ה ועתה.

תשובת מהרי"ט ח"א ריש סי' מג.

חזו"א סי' יט ס"ק כד ד"ה במנ"ח וד"ה ובכלאים וד"ה והרידב"ז.

האם פירות בשדה גוי הם הפקר

תשובת אבקת רוכל סי' כד ד"ה ועתה.

תשובת מהרי"ט ח"א ריש סי' מג.

חזו"א סי' כ ס"ק ז ד"ה ומיהר.

מצוה להפקיר בפה

קהילות יעקב יבמות סי' י ס"ק ב.

האם יש חיוב להפקיר מספק

גמ' ר"ה דף טו. אמר רבה אתרוג בת ששית וכו' עד בשלמא סיפא לחומרא, ופירש"י ד"ה א"ל.

חזו"א סי' ז ס"ק יד ד"ה ומיהו.

האם יש חיוב לעשר פירות גוי שגדלו בשביעית ונגמרה מלאכתן ביד ישראל

א. תשובת אבקת רוכל סי' כג. תשובת המב"ט סי' כד, תשובת הבית יוסף.

ב. תשובת מהרי"ט ח"א סי' מג.

ג. רש"י ר"ה דף טו: ד"ה חסורי, ריטב"א ותוס' ר"ד שם.

ד. תוס' ר"ה דף טו. ד"ה יד, והגהת הב"ח.

ה. שער המלך פ"ד שמיטה הי"ב.

ו. טור יו"ד סי' שלא סעיף יט, ב"י שם בשם כפתור ופרח, ופרישה.

ז. שו"ע שם סעיף יט, ורמ"א.

ח. ספר חרדים הלכות שמיטה במה שכתב שהב"י חזר בו בסוף ימיו.

ט. חזו"א סוף סי' כ בדין שביעית בשדות נכרים ד"ה ואמנם וד"ה וכבר.

לשון הרמב"ם ויש לו להביא לתוך ביתו מעט וכו'

משנה פ"ה מ"ז היוצר מוכר חמש כדי שמון, פיהמ"ש לרמב"ם ור"ש ורא"ש שם.

חזו"א סי' יב ס"ק ו ד"ה ונראה, לענין אחרים אם מוזהרים בזה, ס"ק ט ד"ה שם מ"ז. וסי' ג ס"ק יז ד"ה ולפי"ז.

מראה מקומות

מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית

האחרונים נחלקו אם ההפקר של פירות השביעית חל מאליו כאפקעתא דמלכא, אף אם הבעלים לא הפקירו והם משמרים את

הפירות באיסור, או שרק אם הבעלים הפקירו יש כאן הפקר, ואם לא הפקירו נשארו הפירות בבעלות בעל השדה:

קנין הלכה

מראי מקומות

א. מדברי הבית יוסף [תשובת אבקת רוכל סי' כד] הבין המהרי"ט [ח"א סי' מג] דסבר שהפקר בשביעית אינו חל מאליו אלא רק אם הבעלים הפקירו את השדה,⁶ וכן נקט הפאת השלחן.

ב. המהרי"ט חלק וסבר דהפקר בשביעית הוא אפקעתא דמלכא, וכלשון הגמרא [גדרים דף מב: (לגירסת הרא"ש וחר"ן)] ארעא נמי רחמנא אפקרא. וכן משמע בגמ' [ב"מ דף לח:]: דלשון "נמושים" הוא באדם שנמש את השדה על כרחו, וכדמצינו במצות שביעית שנא' והשביעית תשמטנה ונמשתה.

וכתב המהרי"ט ראייה נוספת שההפקר חל מאליו, מהירושלמי [פ"ז כלאים ה"ג] שהביאו ראייה לדין המסכך גפנו של חברו ע"ג תבואתו של חברו מהמשנה [שם] באחד שזרע את כרמו בשביעית, ואמר ר"ע שאינו אוסר דאין אדם מקדש דבר שאינו שלו, והרי בשביעית אין הגפן שלו ואין התבואה שלו, וחזינן שאף שהוא עבריין וזרע בשביעית ובודאי אינו מפקיר תבואתו, מ"מ אמרינן דאין התבואה שלו.⁷

וכתב החזו"א [סי' יט ס"ק כד] דכן מורה ריהטת הסוגיות דההפקר הוא ממילא.

האם פירות בשדה של גוי הם הפקר

גדולי האחרונים נחלקו אם יש קדושת שביעית בפירות שגדלו בשדה של גוי, כפי שיבואר בס"ד [להלן הכ"מ]. ולדעת הסוברים שאין קדו"ש בשל גוי פשוט דה"ה שאין הפירות הפקר, אך לדעת הסוברים שיש קדו"ש בשל גוי יש לדון אם הפירות הפקר או שאינם הפקר. ומדברי המבי"ט [תשובת ח"א סי' יא וסי' כא] משמע דסובר שהתורה הפקירה גם את פירות הגוי, וכן מפורש בדברי המהרי"ט [ח"א סי' מג].

אמנם הבית יוסף כתב [שו"ת אבקת רוכל סי' כד ד"ה ועתה] דאף את"ל דפירות שגדלו בקרקע של ישראל פטורים, אף אם הבעלים לא הפקירם משום דרחמנא אפקריה, מ"מ בשל גוי לא אפקריה רחמנא, אך אפשר שזה לשיטתו שאין קדושת שביעית בשל גוי.

והחזו"א [סי' כ ס"ק ז ד"ה ומיהו] כתב שיש לדון שמא לענין הפקר אין פירות הנכרי מופקרים, דאף שיש בה קדושת שביעית, מ"מ י"ל דלענין הפקעת הבעלות שיש בהפקר אינו נוהג בנכרי, שאינו מצווה כלל להפקיר פירותיו.⁸ ואין בדברי החזו"א הכרעה ברורה בזה.⁹

ביאורים והערות

6. זה לשון הב"י בתשובת אבקת רוכל [ד"ה ועתה], מה שטען [המבי"ט] דאטו ישראל שגדר כרמו ולא הפקירו יתחייב במעשרות, יש לומר דאיכא למימר בהא דאה"נ שהיא חייבת, אע"ג דרחמנא אפקירה כיון דאיהו לא אפקריה, עכ"ל. ולכאורה משמע טפי בדבריו שגם הוא סובר שהתורה הפקירה פירות שביעית, אלא שדן לומר דכיון שהבעלים לא הפקירו אפשר שיתחייב במעשרות. [אולי הביאור בדבריו באופן שהבעלים מעכבים בפועל מליטול את הפירות, דאפשר שמצב כזה של הפקר אינו פוטר ממעשר]. ומלשון זה משמע שגם לפי הב"י הפירות הם הפקר מאליהם, אך המהרי"ט פירש בדבריו דס"ל שאם הבעלים אינו מפקיר נשארים הפירות בבעלותו.

7. והירידב"ז הביא ראייה נוספת מהירושלמי [פאה פ"ה ה"א] שדנו אם הפקר ב"ד פוטר מן המעשר, ולמדו זאת מהא דאם ב"ד עיברו את שנת השביעית הרי היא מעוברת וחלים על הפירות דיני פטור מהמעשרות במשך כל השנה, וחזינא מזה שההפקר הוא ממילא, מעצם חלות שנת השביעית, דאם ההפקר הוא רק ע"י הבעלים אין זה שייך כלל להפקר ב"ד, והובאו דברים אלו בחזו"א [סי' יט סוס"ק כד], וכתב דראיה אלימתא היא.

8. וביאר זאת החזו"א דענין קדושת שביעית הוא דין שביין כל ישראל לבין הפירות, ובזה הוזהרו ישראל גם בשל נכרי, אבל ענין ההפקר אינו בין ישראל לפירות אלא בין הבעלים לבין זולתם, ובזה י"ל שלא נאמר הפקעת הבעלות כלל לגבי נכרי.

9. לענין פירות שגדלו בשדה של קטן, כתב בספר חוט שני [פ"ד הכ"ט הערה שלז] דפשוט שהפירות הם הפקר, שהרי

קנין הלכה

מראי מקומות

מצוה להפקיר בפה

כתב הרידב"ז [בית רידב"ז פ"ד ס"ח] דאף שהפקר דשביעית חל מאליו מ"מ מצוה גם על הבעלים שיפקירו בפה, וכן כתב בספר קהלות יעקב [למרוץ הגר"י קנייבסקי זצ"ל יבמות סי' י ס"ק ב].

פירות שיש בהם ספק אם יש בהם קדושה האם מחוייב להפקירם

איתא בגמ' [ר"ה דף טו.] אמר רבה אתרוג בת שישית [פי' שחנטה בשישית] שנכנסה לשביעית [ונלקטה בשביעית] פטורה מן המעשר ומן הביעור, ובת שביעית שנכנסה לשמינית פטורה מן המעשר וחייבת בביעור, ואמר לו אב"י בשלמא סיפא [בת שביעית שנכנסה לשמינית] לחומרא, ופירש"י [ר"ה א"ל] שמחמת הספק נוהגת בה קדושת שביעית ומחוייב להפקיר, ולכן פטור מן המעשר. ומבואר ברש"י שמחמת הספק מצווה הבעלים להפקירו והפקר זה פוטר ממעשר. אמנם לענין אתרוג של שישית שנכנס לשביעית כתב הרמב"ם [לעיל פ"ד ה"ב] שחייב במעשר, אף שכתב להחמיר בו וללכת אחר לקיטתו לענין דיני שביעית, ואין פוטרים אותו משום הפקר. וכתב החזו"א [סי' ז ס"ק יד ד"ה ומיהו] דכיון שמעיקר הדין אזלינן בתר לקיטה ואין ההפקר אלא משום חומרא, לכן אף שאין הבעלים רשאים לעכב על מי שבא לזכות דהוי ספק איסורא, מ"מ אין אחר רשאי לזכות מספק, וסיים בצ"ע.

דין הפרשת תרומות ומעשרות בפירות גוי שנמרה מלאכתו ע"י ישראל

עיקר המחלוקת שהיתה בין המב"ט ובין הבית יוסף וסיעתם בענין השביעית, נסבה על דיני הפרשת תרומות ומעשרות בפירות גוי שנמרה מלאכתו ע"י ישראל, כגון שקנה ענבים מגוי ועשה מהן יין, דהנה לענין שאר שני שבוע הדבר תלוי במחלוקת שבגמ' [בגמ' דף מז.] דנה אם יש קנין לגוי בא"י להפקיע מידי תרומות ומעשרות, ולמאן דס"ל דאין קנין לגוי, חייב לעשר את היין הזה [משא"כ אם נגמרה מלאכתו ביד הגוי דפטור, דדרשינן דיגונך ולא דיגון גוי], אך למ"ד יש קנין להפקיע הופקעו הפירות מן המצוות ולא יועיל גמר מלאכה ביד ישראל לחיובם. ומעתה נקט הב"י דה"נ בשנה השביעית אין סיבה שלא לחייב את היין הזה במעשרות, והמב"ט והמהרי"ט נחלקו משתי סיבות:

[א] כיון שסוברים שיש קדושת שביעית בשל גוי, ממילא הפירות הפקר. [ב] גם בלאו האי טעמא יש דרשת חז"ל הפוטרת שביעית מן המעשר, שנאמר לך ולביתך ולחיה אשר בארצך, ודרשינן במכילתא מה חיה אוכלת בלי מעשר וכו'.

ובעל הבית יוסף השיב דאין פטור הפקר בפירות הגוי משום שאין הגוי מפקיר אותם, ועוד דס"ל להב"י שאין קדושת שביעית בפירות אלו ולכן גם התורה לא הפקירה אותם. ולגבי הדרשות הפוטרות מן המעשרות סובר הב"י שאין עיקר, אלא עיקר טעם הפטור של שביעית מן המעשרות הוא מחמת ההפקר. [כן מבואר ברש"י (ר"ה דף טו: ד"ה חסורי), ובריטב"א ובתוס' רי"ד (שם). אמנם בתוס' (שם דף טו. ד"ה יד) משמע ששביעית פטורה מן המעשר אף בנווא שאין דיני שביעית על הפירות, וכבר עמד בשער המלך (פ"ד שמיטה ה"ב) על מחלוקת זו בין רש"י לתוס'].

והטור [סי' שלא סעיף יט] כתב דבשנת השמיטה אין נוהגת הפרשת תרומות ומעשרות, וכתב ע"ז הב"י דהכוונה שלא שכיחא

ביאורים והערות

לא מצינו בשום מקום שבשדה של יתומים יצטרכו להפריש תרומות בשביעית, והטעם משום שהקטנים וכן חרש ושוטה אינם מופקעים לגמרי ממצות התורה, רק שאינם בני דעת לצוות עליהם, ואינם דומים כלל לגויים, והראיה, שיש איסור ספיית איסורים לקטן ואין איסור ספייה בגוי, ולכן הפקר דשביעית חל גם על השדה שלהם, כיון שההפקר הוא אפקעתא דמלכא.

קנין הלכה

מראי מקומות

בה הפרשת תרומות ומעשרות, א"נ משום שהפירות הצומחים הם הפקר והפקר פטור מתרו"מ, אך אם גדלו פירות בשדה גוי ומכרן לישראל ונגמרה מלאכתן ביד ישראל חייבים הם במעשר, והביא שכן כתב בספר כפתור ופרח.

ובשו"ע [שם] כתב כלשון הטור, שאין בשנה השביעית הפרשת תרומות ומעשרות, והרמ"א הביא את דברי הב"י והכפתור ופרח שפירות גויים שנגמרה מלאכתן ביד ישראל חייבים בתרו"מ.¹⁰

והברכי יוסף [סי' שלא אות י'] הביא את דברי החרדים והמהר"ם גאלאנטי [עיי' בהערה], והסיק הברכ"י כדעת הב"י שאין קדו"ש בפירות נכרים, ושיש להפריש מהן תרו"מ אם נגמרה מלאכתן ביד ישראל, והוסיף שכן כתב הרדב"ז בשו"ת, וכן דעת הרמ"א והלבוש והפרישה ומהריק"ש ושכן נהגו בירושלים מזמן מהרלנ"ח.

והחזו"א [סי' כ במה שכתב על שביעית בפירות נכרים ד"ה ולא מצינו] הביא את מש"כ החרדים והמהר"ט שהב"י חזר בו בסוף ימיו.

עוד מבואר מהחזו"א דשתי המחלוקות שבין הב"י להמבי"ט [א. אם יש קדו"ש בפירות נכרים, ב. אם יש לעשר פירות שגדלו בשדה נכרי ונגמרה מלאכתן ביד ישראל] אינן קשורות בהכרח זו בזו, דאף אם ננקוט שיש קדו"ש בפירות נכרים, מ"מ אפשר שאין הפקר נהג בהם [וכפי שנתבאר לעיל], ומעתה אם ננקוט כרש"י והריטב"א והתוס' רי"ד [ר"ה דף טו:]: שהפטור של שביעית מן המעשר אינו אלא מטעם הפקר, [ולא משום ששנת השביעית הופקעה מתרומות ומעשרות כשיטת תוס' שם ע"א], ממילא יש להפריש תרו"מ מפירות נכרי שנגמרה מלאכתן בידי ישראל. ומעתה כתב החזו"א דמה שמצינו לכמה אחרונים שכתבו להחמיר ולהפריש תרו"מ מפירות אלו, אין ללמוד מזה דס"ל כהב"י שאין קדושת שביעית בפירות נכרים.

ולמעשה כתב החזו"א להפריש תרו"מ מפירות אלו בלי ברכה.¹¹

לשון הרמב"ם ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאים מן ההפקר

כתב הרמב"ם וז"ל ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאים מן ההפקר, עכ"ל, והיינו דס"ל דאסור לו ללקט מן ההפקר אלא כמות מוגבלת. מקור הדין הוא במשנה [פ"ה מ"ז] "היוצר מוכר חמש כדי שמן וכו' שכן דרכו להביא מן ההפקר", ופירש הרמב"ם שאסור להביא מן ההפקר כמות יותר גדולה, והוא איסור דרבנן, [דמן התורה לא נאסר כלל לאסוף את

ביאורים והערות

10. ובספר חרדים כתב דמזה שבשו"ע לא כתב מרן את מה שכתב בב"י דמשכח"ל תרו"מ בשביעית, חזינן שחזר בו בסוף ימיו והודה למבי"ט שאין בזה חיוב תרו"מ, וכתב החרדים דכן עמא דבר שלא לעשר פירות אלו, והובאו דבריו בברכי יוסף [יו"ד סי' שלא אות י'], אך מאידך הביא הברכ"י את מכתב מהר"ם גאלאנטי שהעיד על כתב ידו של הב"י שגזר בבתי כנסיות בצפת נידוי על מי שלא יעשר פירות אלו.

11. איזה מעשר מפרישים מהפירות

והנה בספר כפתור ופרח [המובא בב"י סי' שלא סי"ט] כתב דמפרישין מעשר ראשון ומעשר עני, כדין עמון ומואב שהניחום מלקדש אותם כדי שיקבלו מהן העניים מעשר עני בשביעית, וכן ציין הגר"א על דברי הרמ"א וכתב דאם עמון ומואב מפרישין מעשר עני, כ"ש בא"י עצמה. והגרש"ז אויערבאך זצ"ל [מנחת שלמה ח"א סי' לז] האריך לתמוה על זה, דכיון שמבואר במשנה ידים [פ"ג מ"ג] דמעיקר הדין היו צריכים גם עמון ומואב להפריש מעשר שני, דכן הוא סדר השנים שאחרי שנה אחת של מעשר עני [השנה השישית] באה שנת מעשר שני, אלא שבעמון ומואב היה צורך מיוחד בשביל העניים, אך זה רק שם שעיקר החיוב בתרו"מ אינו אלא מדרבנן, משא"כ בפירות נכרי בא"י שחיובם בתרו"מ מן התורה. עוד כתב הגרש"ז א"ט טעם נוסף שלא להנהיג בפירות אלו מעשר עני, שהרי פירות שגדלו ביד הנכרי אין בהם אלא מצות הפרשה של התרו"מ אך אין מצות נתינה במעשרות, כמבואר בגמ' [בכורות דף יא] וברמב"ם [פ"א תרומות הי"א] שהישראל אומר ללוי ולעני קא אתינא מכח גברא דלא מצית לאישתעווי דינא בהדיה, וא"כ אף אם היו חכמים מנהיגים מעשר עני בפירות אלו שגדלו אצל הגוי, לא היתה בזה שום תועלת לעניים, שהרי הבעלים פטורים מליתן המעשר לעניים.

וציין הגרש"ז א"ט למש"כ האדרת, שהוא ור' שמואל סלנט ציוו להפריש מפירות אלו מעשר שני ומעשר עני מספק.

קנין הלכה

מראי מקומות

כל תבואות שדהו].¹²

ולא נתפרש אם האיסור הזה נאמר רק על הבעלים, אך אדם אחר מותר, או שגם לאדם אחר אסור. ובחזו"א [סי' יב ס"ק ו ד"ה ונראה] נקט בפשיטות שגם אחרים מוזהרים שלא ללקוט יותר מהכמות, אך להלן [ס"ק ט ד"ה שם מ"ז] נסתפק בזה, דאפשר שכל שאוסף משדות אחרים ה"ז מותר אף במרובה, אלא שאין דרך ללקוט הרבה כיון שיש הרבה לוקטים, וכן הסתפק בס' יג [ס"ק יז ד"ה ולפי"ז].¹³

הלכה כה

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

לעיין מהר"י קורקוס וכ"מ.

מראה מקומות

מה שכתב הרמב"ם שהשביעית אינה נוהגת אלא בא"י בלבד, הכוונה בזה שלא תיקנו חכמים לאסור ארצות הסמוכות לא"י, אף שלענין תרומות ומעשרות חייבו גם את הארצות הסמוכות לא"י, עמון ומואב ומצרים ובבל. ולהלן יבואר ברמב"ם שבסוריא ובמקומות שכבשו רק עולי מצרים יש דיני א"י מדרבנן, וגם לענין שביעית גזרו בהם, אך לא גזרו איסור ספיחין.

המקור לזה ששביעית נוהגת בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית, נתפרש במהר"י קורקוס וברדב"ז שהוא בתורת כהנים [ריש פרשת בהר], שאחרי יד שנה של כיבוש וחילוק החלו למנות את שני המעשרות, ובשנה השביעית שהיא שנת כא לכניסתם לארץ נהגו שמיטה, אף שעדיין לא נבנה בית המקדש, אמנם בשנים אלו היה המשכן קיים.¹⁴ ועוד כתב מהר"י קורקוס שבפסוקים מבואר שהשמיטה תלויה בארץ ולא בבית. אמנם אליבא דרבי אין שביעית נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג והיינו כשכל יושביה עליה, וכשאין כל יושביה עליה נוהגת השביעית מדרבנן.

הלכה כו

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

כיבוש עולי מצרים

משנה פ"ו מ"א רמב"ם בפיהמ"ש [ויש בזה שתי מהדורות], ר"ש ורא"ש וריבמ"צ.

תשובת הרמב"ם פאר הדור סי' טו.

גר"א בשנות אליהו במשנה הנ"ל.

ביאורים והערות

12. ושיטת הר"ש והרא"ש [משנה שם] שהאיסור למכור כמות גדולה של כדים משום דחיישינן שמא יביא מן המשומר, ומשמע דכל שמלקט מן ההפקר אין הגבלה על הכמות ורשאי ללקוט גם הרבה, ובלבד שישיר שיר הניכר כדי להורות שאינו נוהג בזה מנהג בעלות. 13. ובהך צד שגם אחרים מוזהרים, כתב החזו"א שטעם האיסור הוא משום גדר סחורה, שכל האוצר לזמן מרובה לא הוי לאכלה וחשיב סחורה.

14. לכאורה יש לדחות ראיה זו, דבאותן שנים היה המשכן בנוי, ואין ללמוד מזה לזמן שביהמ"ק חרב, ובוה מבואר למה דחק הכ"מ למצוא מקור לרמב"ם ולא למד כהרדב"ז והמהר"י קורקוס.

קנין הלכה

מראי מקומות

חזו"א סי' ג סוס"ק יח אם אפשר לסמוך על מפת הארץ.

חזו"א סי' כו בסדר השביעית ס"ק ד ד"ה ויש.

שדה של גוי במקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל

מהר"י קורקוס פ"א מתרומות ה"ה.

ר"ש סיריליאנו פ"ז דמאי ה"א.

גר"א בביאורו לירושלמי ריש פ"א דמאי.

חזו"א דמאי סי' ד ס"ק א.

מראה מקומות

מקור החילוקים בין המקומות שכבשו עולי מצרים בכניסתם לארץ ולא כבשו עולי בבל [עזרא וסיעתו בתחילת ימי הבית השני], לבין המקומות שכבשו גם עולי מצרים וגם עולי בבל, הוא במשנה [פ"ו מ"א]. טעם החילוק נתפרש בר"ש שהוא משום שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא, ובטלה הקדושה משעה שנחרב הבית הראשון וגלו ישראל מהארץ, משא"כ הקדושה השנייה שקידשו עולי בבל שהחזיקו בחלק ממה שכבשו עולי מצרים, נתקדשה גם לעתיד לבוא.¹⁵ ואמרו במשנה דכל מקום שכבשו גם עולי בבל לא נאכל ולא נעבד. ונחלקו הראשונים בביאור התיבות "לא נאכל":

- א. הרי"ף גיאת [הובא בתשובת הרמב"ם סי' טו] ועוד קדמונים, וכן הרמב"ם בפיהמ"ש [מהדורא קמא] פירשו שהכוונה לאיסור נעבד, דהיינו שאם עבדו בשדה באיסור נאסרו הפירות, ולפי"ז נאמר במשנה שבמקומות שכבשו רק עולי מצרים לא קנסו לאסור את הפירות אף אם עבדו בהם איסור.
- ב. הרמב"ם בספר היד החזקה [וכן במהדורא בתרא של פיהמ"ש] פירש שהכוונה לאיסור ספיחין, שלא גזרו איסור זה אלא במקומות שכבשו גם עולי בבל ולא במקומות שנכבשו רק ע"י עולי מצרים, ומשמע שדיני קדושת שביעית נוהגים בפירות, וכ"כ הרמב"ם בפיהמ"ש [מהדורא קמא], וציין המל"מ לדבריו.
- ג. הר"ש והרא"ש והר"י בן מלכי צדק והרמב"ן [בפרשת בהר] כתבו דלא נאכל היינו שאסור לאוכלו כשהגיע זמן הביעור אלא אם מבקרו, ולפי"ז מבואר במשנה דמקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל אין הביעור נוהג.¹⁶
- ד. הגר"א [שנות אליהו] פירש דמה שאמרו לא נאכל היינו שנהגת בהם כל קדושת שביעית. ולפי דבריו מבואר במשנה דמקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל אין לפירות קדושת שביעית, [וממילא אין צריך להפקירם ורשאי לסחור

ביאורים והערות

15. וכתב הרמב"ם [פ"א תרומות ה"ה] שהטעם שהקדושה הראשונה בטלה, היא משום שהיא היתה רק מכח הכיבוש בלבד, משא"כ הקדושה השנייה. וכתב הרדב"ז שהקדושה השנייה נעשתה ע"י קידוש פה, משא"כ קדושת יהושע לא היתה ע"י קידוש פה אלא מכח הכיבוש.

16. וכתב הרמב"ן דהטעם שהקלו בביעור, הוא משום דכל עיקר מצות הביעור היא מדרבנן, אמנם בר"ש [פ"ט מ"ה] מבואר דסובר דעיקר מצות ביעור היא מהתורה, ולדבריו צ"ל דמ"מ הקלו חכמים באיסור זה של הביעור. ועיין מל"מ שהסתפק אם לדעת הר"ש נוהגת קדושת שביעית או אינה נוהגת, דמצד הסברא כתב המל"מ שלא נראה לחלק בין דין ביעור לשאר דיני קדו"ש, אך מלשון הר"ש משמע שהקלו רק בביעור. [והנה לשון המל"מ הוא שמהר"ש משמע שהקלו רק באכילה אחר הביעור, ויש להעיר דלכאורה מהלשון של הר"ש "נאכל בלא ביעור" משמע טפי דאין זה רק היתר אכילה למי שלא ביער, אלא דפטור ממצות ביעור. ועיין חזו"א (סי' ג ס"ק כד ד"ה ועמו) שדן לומר בדעת הרמב"ן הסובר בעלמא שעיקר מצות ביעור היא מן התורה אך איסור האכילה למי שלא ביער היא מדרבנן, דאפשר שלא הקלו בכיבוש עולי מצרים אלא באיסור האכילה למי שלא ביער, אך לכתחילה חייב לבער, אמנם החזו"א לא כתב זאת בדעת הר"ש, שבדבריו נראה טפי שפטור מעיקר המצוה לבער].

ובספר פאת השלחן [סי' כג ס"ק ט] נקט שלפי הר"ש והרא"ש אין קדו"ש בכיבוש עולי מצרים.

קנין הלכה

מראי מקומות

בהם ולאברם, ואין הביעור נהוג בהם], אך עבודת הקרקע אסורה מדרבנן, וכן כתב הר"ש סיריליאנו.

ופסק החזו"א בסדר השביעית כהרמב"ם, שבמקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל יש קדושת שביעית בפירות וצריך לבערם בזמן הביעור, ורק איסור ספיחין לא גזרו.

עוד כתב החזו"א [סי' ג ס"ק יח] שאין אנו בטוחים אם אפשר לסמוך על מפת הארץ, שלא דקדקו בדברי חז"ל ושמות הערים ומקומותיהן נשתנו, ויש שנמחקו זכרם ובנו על אומדנות, וכע"ז כתב גם בסדר השביעית [סי' כו ס"ק ד אות ד-ה].

קרקע של גוי במקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל

בגמ' [גיטין דף מז.]. הובאה המחלוקת אם יש קנין לגוי בא"י להפקיע מידי תרומות ומעשרות, וקו"ל דאין קנין להפקיע. ונתבאר שם בסוגיא, שכסוריא שקדושתה רק מדרבנן, יש קנין לגוי להפקיע מידי מעשר, וברמב"ם [פ"א תרומות ה"י] איתא שגם לענין שביעית יש קנין לגוי כסוריא להפקיע מן המצוה.

ולגבי מקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, שגם הם אינם קדושים מה"ת אלא מדרבנן, כתב מהר"י קורקוס [פ"א תרומות ה"ה] שדינן כסוריא ויש קנין לגוי להפקיע מן המעשרות ומן השביעית, וכן כתב הר"ש סיריליאנו [פ"ו דמאי ה"א] דבמקומות אלו יש קנין לגוי להפקיע גם מן השביעית.

גם הגר"א בביאורו לירושלמי [ריש פ"א דמאי] כתב דמכזיב ולהלן, שכבשו רק עולי מצרים ולא עולי בבל, יש קנין לגוי להפקיע מידי מעשר. אמנם החזו"א [דמאי סי' ד ס"ק א] כתב דנראה שרק לענין מעשר כתב כן הגר"א ולא לענין שביעית, ולא הביא החזו"א ראיה לדבריו, וצ"ע.

הלכה זו

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

סוריא

רמב"ם פ"א תרומות ה"ג וה"ט.

ירושלמי פ"ו ה"ב.

חזו"א סי' ג ס"ק כא ד"ה אבל. סי' כו ס"ק ג ד"ה ירו' שקלים. סי' יב סוף ס"ק ז.

סי' כו סדר השביעית ס"ק ד.

עמון ומואב

רש"י יבמות דף טז. ד"ה עמון.

תוס" שם ד"ה עמון.

פיהמ"ש לרמב"ם מסכת ידים פרק ד מ"ג, ר"ש ורא"ש שם.

רמב"ם ורע"ב בפיהמ"ש פ"ט מ"ב, מהו עבר הירדן.

קנין הלכה

מראי מקומות

מראה מקומות

סוריא

הרמב"ם [הל' תרומות פרק א הלכה ג] כתב על סוריא, וז"ל ואלו הארצות כיבשן דוד קודם שנכבשה ארץ ישראל של ז' עממין, ולכן אינו כא"י לכל דבר ולא כחוץ לארץ לכל דבר כבבל ומצרים, אלא יצאו מכלל חו"ל ולהיותן כא"י לא הגיעו. עוד נתבאר [שם] שכל הדינים הנוהגים בסוריא הם מדברי סופרים.

ונתבאר ברמב"ם [שם הלכה ט] דבארצות שמצפון לטורי ארנון [שהם הגבול הצפוני של א"י] וכן לכיוון צפון-מזרח, הן סוריא, כגון ארם נהרים וארם צובה עד נהר פרת שהוא הגבול שבין סוריא לבין בבל, ובתוכם הערים דמשק וחלב וחרן ועוד.

אילו איסורים נוהגים בסוריא

כתב הרמב"ם שגזרו על סוריא שתהא אסורה בעבודה בשביעית כארץ ישראל, וכתב דהמעם הוא כדי שלא יניחו את א"י וילכו וישתקעו בסוריא. המקור למעם הזה הוא בירושלמי [פ"ו ה"ב].

וכאשר באנו לדון אם יש בסוריא שאר דיני שביעית, דהיינו קדושת שביעית וחובת הפקר וביעור ואיסור סחורה, ה"ז תלוי בשני נידונים:

- א. האם הקלו בסוריא מצד היותה כיבוש יחיד, ונכבשה לפני שנכבשו ז' עממים.
- ב. האם סוריא נכבשה ע"י עולי בבל, דאת"ל שלא נכבשה על ידיהם א"כ הדבר תלוי בקדושת שביעית אי נכנה ככיבוש עולי מצרים, שנתבאר בהלכה הקודמת.

ומדברי החזו"א [סי' ג ס"ק כא] מתבאר דפשיטא ליה שמצד עצם הא דעיקר קדושתה של סוריא אינה אלא מדרבנן אין להקל בנידון קדו"ש, דסו"ם מדרבנן תיקנו בה שביעית.¹⁷ ומעתה אין לנו לדון אלא אם נכבשה ע"י עולי בבל, וכיון שכתב הראב"ד [להלן הלכה כח] דסוריא לא נכבשה ע"י עולי בבל, ממילא דינה כדין כיבוש עולי מצרים שנתבאר [בהלכה הקודמת] שלדעת הרמב"ם יש בו קדו"ש, ולדעת הר"ש יש מקום להסתפק, ורק לדעת הגר"א והר"ש סיריליאו אין בה קדו"ש.

עמון ומואב

כתב הרמב"ם שבעמון ומואב ומצרים ושנער לא תקנו שביעית כלל, אף שחייבו אותם מדרבנן במעשרות.

ביאורים והערות

17. וקצ"ע דמלשון הרמב"ם בהלכה זו שאסרו את סוריא בעבודה כדי שלא ילכו וישתקעו בה, משמע קצת ששאר דיני שביעית אינם נוהגים בה. וע"ע בחזו"א [סי' כב ס"ק ג] שהביא ירושלמי שקלים [פ"ד מ"א] דמשמע שבסוריא אין חובה להפקיר את השדות בשביעית, דאמרו שם דהא דהוצרכו לשכור בשביעית שומרים מכספי תרומת הלשכה שישמרו את הספיחין לצורך העומר ושתי הלחם [כדי שלא ילקטו אחרים מן ההפקר], הוא אליבא דר' ישמעאל שאמר שאין מביאין את העומר מסוריא, דאם לא כן היו יכולים להביא מסוריא. ומשמע שבסוריא אין השדות הפקר, [וא"כ משמע שאין קדו"ש נוהגת בסוריא]. ודחה החזו"א די"ל דכוונת הירושלמי שבסוריא שכחי שדות של גויים, שהם אינם מפקירים, [ובלאו הכי יש קנין לגוי בסוריא להפקיע ממצות שביעית], משא"כ ארץ ישראל בזמן הבית לא היו שכחות שדות של נכרים.

ומאידיך גיטא חזו"א [סי' יב ס"ק ז סוד"ה אמנם] הביא דברושלמי [פרק ט] מבואר דיש קדו"ש בסוריא, שאמרו שם שאין חילוק ארצות [לענין ביעור] בסוריא, ומשמע שנוהג ביעור בסוריא, וכן נקט החזו"א [סי' כו סדר השביעית אות ד].

קנין הלכה

מראי מקומות

והנה בעמון ומואב ישנם שני חלקים:

א. החלק של עמון ומואב שטיהרו בסיחון, דהיינו שנכבש ע"י סיחון ואח"כ נכבש ע"י עם ישראל.

ב. החלק של עמון ומואב שלא נכבש ע"י סיחון ולא ע"י בני ישראל.

והנה החלק שלא נכבש ע"י סיחון דינו כחוץ לארץ לענין שביעית, אך לגבי החלק שטיהרו בסיחון נחלקו הראשונים:

א רש"י [יבמות דף טז. ד"ה עמון] והרמב"ם [פ"ד שמיטה ויובל] כתבו שגם חלק זה פטור מהשביעית, משום שלא נכבש ע"י עולי בבל, וקדושת עולי מצרים בטלה. ועל זה אמרו בנמרא [יבמות שם] שהרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל וכו' והניחום [בזמן העלייה מבבל] כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית.

ותוס' [שם ד"ה עמון] הקשו על רש"י דהא עמון ומואב שטיהרו בסיחון זהו המקום הנקרא עבר הירדן, וע"ז אמרו במשנה [פ"ט שביעית מ"ב] ג' ארצות לביעור, יהודה ועבר הירדן וגליל, ומבואר שנוהגת שביעית בעבר הירדן אף את"ל דלא כבשוהו עולי בבל. 18. וכתבו תוס' [תירוץ ראשון] דעבר הירדן שחייב בשביעית היינו ארץ סיחון ועוג עצמה, והיא נכבשה גם ע"י עולי בבל, משא"כ מה שכבש סיחון מעמון ומואב שזה לא נכבש ע"י עולי בבל, ועל זה אמרו דמעשרין מעשר עני בשביעית. ובתירוץ שני כתבו תוס', וכ"כ הר"ש והרא"ש במסכת ידים [פ"ד מ"ג] שרק בעמון ומואב שלא טיהרו בסיחון אין קדו"ש נוהגת, דזה הוי חו"ל גמור כמצרים ושנער, אך מה שטיהרו בסיחון הוא כארץ ישראל.

ולענין עיקר קושית תוס' מהמשנה דעבר הירדן, יש להביא שהרמב"ם והרע"ב [פיהמ"ש שם] פירשו שאין הכוונה לעבר הירדן המזרחי, אלא לחבל ארץ ממערב לירדן [והיינו שפלת לוד וההר ומבית חורון עד הים]. אמנם בתוספתא [פ"ז שביעית] מבואר דקאי על מזרח הירדן, והובא בתפא"י [משנה פ"ט מ"ב], וכן הוא בכסף משנה להלן [הלכה כח] וכן כתב הגר"א [במשנה פ"ט].

הלכה כח

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

עבר הירדן

תוס' יבמות דף טז. ד"ה עמון, חלקים שונים של עבר הירדן.

האם עבר הירדן נכבש ע"י עולי בבל

השגת הראב"ד להלן הכ"ח.

תוס' יבמות דף טז. הנ"ל.

האם חיובו בשביעית מהתורה או מדרבנן

לשון הרמב"ם כאן.

מהר"י קורקוס.

שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' קצח.

חזו"א סי' ג ס"ק כה.

האם יש קדושת שביעית בפירות שגדלו בעבה"י

ביאורים והערות

18. וכן יש להקשות על רש"י מהמשנה [פ"ו מ"א] דמקום שכיבשו עולי מצרים ולא עולי בבל אסור לעבוד בהם בשביעית, ורש"י כתב [ד"ה וקדושה] שהיו זורעים שם. וקושיא זו היא גם על התירוץ הראשון של תוס' ביבמות [המובא להלן]. וצ"ל שרש"י סובר שאף שגזרו על כיבוש עולי מצרים, לא גזרו זאת על החלקים של עמון ומואב שמעבר הירדן, כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית.

קנין הלכה

מראי מקומות

משנה פ"ט מ"ב.

ראב"ד בהלכה זו.

דין ספיחים בעבר הירדן.

רמב"ם, ראב"ד, כ"מ.

מראה מקומות

עבר הירדן

עבר הירדן מתחלק לג' חלקים: א] ארץ סיחון ועוג. ב] הארצות שכבש סיחון מעמון ומואב. ג] עמון ומואב שלא נכבשו ע"י סיחון. ארץ סיחון ועוג וכן מה שכבש סיחון מעמון ומואב ונכבש ע"י בני ישראל הן עיקר עבר הירדן שנתקדש בקדושת ארץ ישראל, אך עמון ומואב שלא נכבשו ע"י סיחון וגם לא נכבשו ע"י בני ישראל, ארצותיהם הן חו"ל.

ולענין אם נכבש עבר הירדן ע"י עולי בבל נחלקו הראשונים:

עיין תוס' יבמות [דף טז. הובאו לעיל הכ"ז] שלפי תירוצו קמא דתוס' החלק של סיחון ועוג נכבש ע"י עולי בבל, והחלק שכבש סיחון מעמון ומואב לא נכבש ע"י עולי בבל.

ולפי התירוצו השני בתוס' כבשו עולי בבל את כל ארץ סיחון ועוג, גם את מה שכבש סיחון מעמון ומואב. אך הראב"ד כתב בפשיטות שעבר הירדן לא נכבש ע"י עולי בבל.

חיוב עבר הירדן בשביעית

כתב הרמב"ם שדין שביעית בעבר הירדן אינו אלא מדרבנן. וכתב המהר"י קורקוס שהמקור לזה הוא מהתורה כהנים ריש פרשת בהר שדרשו כי תבואו, יכול משבאו לעבר הירדן, ת"ל אל הארץ, ארץ המיוחדת. וכן הוא גם בתורת כהנים [פ' קדושים] בענין ערלה, ובפרשת מצורע [פרק ה] ובפרשת אמור [פרשה י] לגבי עומר. ועיין בספר ברכי יוסף [או"ח סי' תפ"א] שהאריך בזה, והביא שלכאורה נחלקו בזה תנאים בפ"ק דבכורים [משנה י] אם מביאים בכורים מעבר הירדן, ועוד ציין שהארכו בזה בשו"ת תשב"ץ [ח"ג סי' קצ"ח] ובכתור ופרח [פרק מז] ועוד רבים מהאחרונים.

ולגבי מה שהביא מהר"י קורקוס מהתו"כ, כתב בספר ישועות מלכו [יו"ד סי' נז] שהכוונה שלא נתחייבו במצות השמיטה והערלה מיד כשכבשו את עבר הירדן, אלא רק אחרי שנכבשה א"י, אך משנכבשה י"ל דנתחייבו מהתורה.

עוד הביא בספר ישועות מלכו, וכן הוא בחזו"א [סי' ג ס"ק כה], מהגמ' בערכין [דף לב] שמשעה שגלו השבטים ראובן וגד בטלו היובלות משום שאין כל יושביה עליה, ואם ננקוט שעבה"י אינה מכלל א"י, לא שייך לומר שגלות ראובן וגד תפגום במעלת כל יושביה עליה.

והחזו"א [שם סי' ג ס"ק כה] כתב שעבר הירדן הוא כא"י לכל דבר מן התורה, ומש"כ הרמב"ם שהשביעית היא מדבריהם, הוא משום שלא נכבשה ע"י עולי בבל, וכמבואר בהשגת הראב"ד בהלכה זו. 19

האם יש קדושת שביעית בפירות שגדלו בעבר הירדן

במשנה [פ"ט מ"ג] איתא דיש דין ביעור בעבר הירדן, ולפי פירוש הרבה ראשונים, וכן הוא בתוספתא [פ"ז], קאי על עבר הירדן

ביאורים והערות

19. וקצת דחוקה לפי"ז לשון הרמב"ם שכתב בהמשך דספיחי עבר הירדן מותרים, שלא יהא עבה"י חמור מהארץ שכיבשו עולי מצרים ולא כיבשו עולי בבל, ומשמע שיש לעבה"י דין בפ"ע.

קנין הלכה

מראי מקומות

המזרחי, ולפי"ז מפורש במשנה שיש קדושת שביעית בעבר הירדן. [אמנם לפי מה שהבאנו (הלכה כז) את פירוש הרמב"ם והרע"ב במשנה הנ"ל אין ראייה, שהם פירשו דהמשנה קאי על מקומות במערב הירדן]. ולפי פשטות לשון הרמב"ם ששביעית נוהגת בעבה"י מדבריהם, משמע שלשיטתן גם קדושת שביעית נוהגת. אמנם לפי מש"כ הראב"ד שעבה"י לא נכבשה ע"י עולי בבל, יהא הדין תלוי אם בכיבוש עולי מצרים נהגה קדו"ש, ועיין לעיל [הלכה כה] שהארכנו בזה. [אמנם הסוברים שאין קדו"ש בכיבוש עולי מצרים, הם הגר"א, ואפשר שגם הר"ש, והם נקטו (פ"ט מ"ב) דיש דין ביעור בעבה"י המזרחי, ומבואר דס"ל דיש קדו"ש בעבה"י, וכן הוא בר"ש וברא"ש מסכת ידים (פ"ד מ"ג)].

דין ספיחין בסוריא ובעבר הירדן

כתב הרמב"ם שאין איסור ספיחין בסוריא ובעבר הירדן, ולמד זאת בק"ו ממקומות שכיבוש עולי מצרים ולא עולי בבל שאמרו ע"ז במשנה [פ"ו מ"א] שאין איסור ספיחין, והראב"ד הקשה למה צריך ללמוד מק"ו, ת"ל שאכן לא כיבוש עולי בבל את סוריא ואת עבר הירדן. וכתב הכ"מ דאין אנו יודעים אם כבשו עולי בבל קצת ארצות מעבר הירדן ומסוריא, שהיו בבית שני מלכים תקיפים כמו שמצינו בינאי המלך שכבש שישים עיר. ומתבאר בדברים אלו חידוש שגם כל מה שנכבש בתקופת הבית השני נתקדש בקדושת עולי בבל, ולא רק מה שקידש עזרא.

הלכה כמ

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

פירות שגדלו בשדה של נכרי

גמרא גיטין דף מז. אמר רבה וכו' עד וקסבר כיבוש יחיד לא שמיה כיבוש.
 רמב"ם פ"א מתרומות ה"י.
 ספר התרומה הלכות א"י [נדפס אחרי הלכות תפילין].
 שו"ע יו"ד סי' שלא סעיף יא.
 רמ"א שם סעיף יט.
 בהגר"א שם ס"ק כח וסוס"ק ו.
 משנה דמאי פ"ג מ"ד המפקיד פירותיו אצל הגוי.
 גמ' בכורות דף יא: תנן התם וכו' עד ור"ש סבר דמאי.
 רמב"ם בפיהמ"ש פרק ו שביעית מ"א [מהדורא קמא, בש"ס וילנא].
 שו"ת מבי"ט ח"א סי' יא וסי' כא.
 שו"ת אבקת רוכל סי' כד.
 שו"ת מהרי"ט ח"א סי' מג.
 פאת השולחן סי' כג ס"ק כט.
 חזון איש שביעית המחצית השניה של סי' כ"ד שביעית בפירות נכרים".

מראה מקומות

בהלכה זו כתב הרמב"ם שאין איסור ספיחין בגוי שזרע בקרקע שקנה בארץ ישראל. והטעם משום שאיסור ספיחין אינו מעיקר הדין רק גזירה משום עוברי עבירה שהיו זורעים בשדותיהם ואומרים שמה שגדל הוא מספיחי השנה השישית, וכיון שהגוי אינו

קנין הלכה

מראי מקומות

מוזהר על השביעית לכן לא שייכא בו גזירה זו, 20.

ונחלקו המפרשים במה שכתב הרמב"ם בתחילת דבריו שהפירות מותרים. הכסף משנה כתב שהכוונה בזה שאין בפירות גם קדושת שביעית [ולא רק שאין איסור ספיחים], וכן כתב גם בספר פאת השולחן [סי' כג ס"ק כמ].²¹ והמב"ט [ח"א סי' יא] והמהרי"ט [ח"א סי' מג] כתבו שהרמב"ם מתייחס בהלכה זו רק לגזירת ספיחים, שפירות הגוי מותרים ואין בהם גזירה זו, אך אינו מתייחס כלל לנידון קדושת שביעית בפירות אלו, ולשיטתם יש בפירות גויים קדושת שביעית, הואיל וקיי"ל דאין קנין לגוי בא"י להפקיע מחיוב תרומות ומעשרות כמבואר ברמב"ם [פ"א תרומות ה"י].

בדברי הכפתור ופרח המובאים בכסף משנה

דברי הכפתור ופרח המובאים בכסף משנה אינם מבוארים כ"כ, אך נראה שכוונתו להקשות סתירה בדברי הרמב"ם, שלפי פירושו [משנה פ"ו מ"א] נמצא שבמקומות שכבשו עולי בבל אם זרע גוי הפירות אסורים, וסובר הכפ"פ שאין חילוק בין גוי שזרע בקרקע של ישראל לבין גוי שזרע בקרקע של עצמו, שהרי קיי"ל דאין קנין לגוי להפקיע מידי המצוות, ולכן כתב שצריך להורות לדינא שאם גוי זרע בשביעית, בין בקרקע שלו ובין בקרקע של ישראל הפירות אסורים, ורק ספיחים שגדלו בשדהו מותרים.²²

שיטת הכסף משנה

הכסף משנה חלק על ביאורו של הכפ"פ ברמב"ם בפיהמ"ש, ופירש דמה שכתב הרמב"ם שאם נעבדה השדה ע"י אחר פירותיה אסורים, הכוונה ע"י ישראל אחר.

ולענין מה שכתב הכפ"פ דכיון שאנו פוסקים שאין קנין לגוי בא"י להפקיע מן המצוות, ממילא יש לאסור ג"כ מה שזרע הגוי בשדהו. וכתב הכ"מ יסוד גדול בזה, דמה שאמרו שאין קנין לגוי בשדהו להפקיע מן המצוות, היינו רק לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אין זה ככיבוש יחיד, אלא ה"ו כאילו לא היתה בבעלות גוי מעולם, אבל בעודה ביד גוי מופקעת היא. ודייק זאת הכ"מ מלשון הרמב"ם [פ"א מתרומות ה"י] שכתב וז"ל גוי שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה,

ביאורים והערות

20. והיינו דמשמע ברמב"ם דאם היתה הלכה כר"ע שספיחין אסורים מן התורה, היו גם הפירות הגדלים בשדה הגוי אסורים מטעם ספיחין, אבל כיון שהאיסור הוא רק מחמת גזירה, אין זה שייך בשל גוי. ומזה למדו האחרונים שדעת הרמב"ם שגם כאשר הקרקע היא בבעלות הגוי יש בה דיני א"י, וחלקו על דברי הכ"מ המובאים להלן שכתב דכל זמן שהקרקע בבעלות הגוי הפירות מופקעים מהמצוות.

21. ובפאת השולחן האריך לדייק בלשונות הרמב"ם, שבכל מקום שהפירות מותרים ויש בהם קדושת שביעית כתב הרמב"ם שהפירות "מותרין באכילה", וכגון בפ"ד [ה"ד] לגבי ספיחין העולים בשדה בור, ובכל מקום שהפירות מותרים לגמרי אף ללא קדושת שביעית, כתב הרמב"ם בסתמא דהפירות מותרים, וכגון בפ"ד [ה"ט] בפירות ותבואה שהגיעו לעונת המעשרות בשישית, וכן בפ"ד [ה"ד] בפול המצרי שנגמר בשישית וכן שם ה"כ. וכיון שכאן כתב הרמב"ם בסתמא שהפירות מותרים, כתב הפאת השולחן שזה מוכיח שאין בפירות קדושת שביעית.

22. ולא ביאר הכפ"פ מה הטעם של האיסור. [וברמב"ם בפיהמ"ש שכתב שאם נזרעה ע"י אחר הפירות אסורים, יל"פ הכוונה דאסורים מדין נעבד, דכן סבר הרמב"ם בפירוש המשנה קודם שנתברר לו איסור ספיחין. וביד החזקה כבר נתברר להרמב"ם איסור ספיחין וכפי שהוא כותב בתשובה, ואז חזר בו ופירש את המשנה (פ"ו מ"א) מחמת איסור ספיחין וכמבואר כאן בדברי הכ"מ (זו גם מהדורא בתרא של פיהמ"ש, שנדפסה לאחרונה בכמה הוצאות של מסכת שביעית), וגם חזר בו מאיסור נעבד, וכמבואר בדבריו לעיל (פ"ד ה"א והט"ז)]. ואפשר שגם דעת הכפ"פ שזה איסור נעבד, וס"ל דפירות א"י שנעבדו בשביעית אסורים אף אם הקרקע של הגוי והוא עבד בה לצורך עצמו, דאינו מוזהר על השביעית, מ"מ ס"ל דנעבד אסור. [וכע"ז מבואר במהרי"ט [ח"א סי' מג] שלדעת ר"ת הסובר דשמור נאסר, גם פירות גוי שגדלו בשדהו של הגוי אסורים מטעם שמור, אף שגוי אינו מוזהר מלשמור את הפירות].

קנין הלכה

מראי מקומות

לפיכך אם חזר הישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרו"מ ומביא ביכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לגוי מעולם, עכ"ל.

וכן הוא גם ברמב"ם [ביכורים פ"ב הט"ו], וז"ל המוכר שדהו לגוי וחזר ולקחה ממנו ה"ו מביא ממנה בכורים מן התורה, שאינה נפקעת מן המצוות בקנין הגוי, עכ"ל.

והנה דברי הכ"מ האלו מהודשים מאד, שהרי להדיא כתב הרמב"ם הנ"ל [הלכות תרומות] שהגוי לא הפקיע את הארץ מהמצוות והרי היא בקדושתה, ומבואר שזה גם בהיותה אצל הגוי. ועוד צ"ע שלפי דברי הכ"מ האלו כל שזמן שהקרקע בבעלות הגוי הרי היא מופקעת, א"כ יהא מותר לישראל לעבוד בשדהו של גוי, ולהלן בסמוך כתב הכ"מ בביאור דברי הרמב"ם שהפירות מותרים "משום שהשדה של גוי וגם לא נעבד בה עבודה ע"י ישראל", ומבואר שאסור לישראל לעבוד בשדהו של הגוי.

ועוד דנתבאר להדיא בבבלי [גיטין דף סא.] דאין עובדין עם הנכרי בשביעית, וכן פסק הרמב"ם [פ"ח ה"ח] דאסור לסייע לנכרי. ומכל זה מוכח, וכן כתב בשו"ת ר' בצלאל אשכנזי [ס' א.], שלא נתכין הכ"מ לומר שזמן שהקרקע בבעלות הגוי דינה לגמרי כחו"ל, אלא דינה כארץ ישראל, ואסור לישראל לעבוד בה, [וזו גם הסיבה שכאשר חזר ישראל ולקחה מהגוי אינו ככיבוש יחיד], ורק לענין הפירות שגדלו ביד הגוי סובר הכ"מ דדעת הרמב"ם דאף מאן דס"ל אין קנין לגוי להפקיע, מ"מ הפירות האלו מופקעים מן המצוות, ופטורים הם כעת גם מתרומות ומעשרות [אלא א"כ יעשה בהם מירוח ע"י ישראל, דמירוח ישראל יוצר חיוב תרו"מ], וכן פטורים בהם מהשביעית.²³

ועיין בספר מעדני ארץ להגרש"ז אויערבאך זצ"ל שהאריך לבאר באופן הנ"ל את שיטת הכ"מ, וכתב דלפי"ז נופלות רוב קושיות המהרי"ט והחזו"א שהאריכו להוכיח שיש איסור לישראל לעבוד בקרקע גם כשהיא בבעלות הגוי.

והרבה מהאחרונים פירשו את דברי הכ"מ כפשוטם, דכל זמן שהקרקע ביד הגוי הרי היא מופקעת מן הקדושה, והשיגו עליו, והם המהרי"ט [ח"א סי' מג.], הפרי חדש [הספר מים חיים], הגר"א [בביאורו לשו"ע יו"ד סי' שלא ס"ק ח.], וגם הפאת השולחן [סי' כג ס"ק כט.]. אמנם גם הביאור הנ"ל בדעת הכ"מ הוא ביאור מחודש בדעת הרמב"ם, ולכאורה פשטות לשון הרמב"ם [פ"א תרומות ה"א] משמע טפי שגם בבעלות הגוי לא הופקעו הפירות מהמצוות.

עוד כתב המהרי"ט להוכיח שבפירות שגדלו אצל הנכרי נוהגת קדושת שביעית, [והחזו"א (סי' כ ד"ה ומהרי"ט) כתב שזו ראיה מכרעת], מהמשנה דמאי [פ"ג מ"ד], המובאת גם בגמ' בכורות [דף יא.]: דהמפקיד פירותיו אצל הגוי הרי הן כפירותיו של הגוי, [פירוש דחיישינן שהנכרי החליפן בפירותיו] ור"ש אומר דמאי, [פירוש דר"ש חושש דשמא ישראל אחר הפקיד פירותיו אצל הגוי והגוי החליפן בשל הישראל הזה], ולשון התוספתא [פ"ב דמאי הט"ז] המפקיד פירות אצל הגוי ה"ו חושש משום מעשרות ומשום שביעית.

ובגמ' בכורות [דף יא.]: מבואר דהחשש במשנה זו הוא לחומרא, ולענין מעשרות הביאור הוא שהישראל הפקיד חולין מתוקנים, וחיישינן שמא אלו הם פירות של הגוי, ומעתה אם ישראל יעשה את המירוח יתחייב לעשר.²⁴ וא"כ נמצא דה"נ מה שאמרו

ביאורים והערות

23. כעין חילוק זה שכתבנו בדעת הכ"מ בין קדושת הארץ עצמה לבין דיני הפירות, כתב גם החזו"א [שביעית סי' א ס"ק ב.], אך כתב זאת לצד החומרא, דאף מאן דס"ל דיש קנין לגוי בא"י, אין הכוונה שהארץ עצמה נחשבת כחו"ל, דא"כ כאשר חזר ישראל ולקחה ממנו תיבעי קידוש מחדש, וכל זמן שלא יקדושה תהא פטורה, אלא הארץ עצמה נשארה בקדושתה ורק הפירות פטורים מתרו"מ [למ"ד יש קנין], מתוך שגדלו בבעלות הגוי ודרשינן דגנך ולא דגן גוי. ולכן כתב החזו"א שדיני ערלה וכלאים נוהגים בקרקע של גוי אף למ"ד יש קנין, ומכח זה כתב דיש לדון דה"נ ינהגו כל דיני שביעית מהתורה אף למ"ד יש קנין, וציין לתוס' [גיטין סב.] שלא כתבו כן, אלא תלו דיני שביעית בקרקע גוי במחלוקת אם יש קנין.

24. ובגמ' [בכורות דף יא.]: ביארו שת"ק סובר דאמרינן שהנכרי בודאי החליף עם פירותיו, אך ברמב"ם [פ"א מעשר הט"ו] מבואר שנקט שחשש ההחלפה הוא רק מספק.

קנין הלכה

מראי מקומות

דאצל הנכרי הוי כפירותיו הוי בסתמא גם לענין שביעית, [כשם שברישא איירי גם בשביעית וכמבואר גם בתוספתא, אף שהרמב"ם לא הביא משנה זו בדיני שביעית], ועל כרחנו לפרש שהישראל הפקיד פירות שישיית וחיישינן שהנכרי החליפן בפירות שלו מהשביעית, ומבואר שיש קדו"ש בשל נכרי [דהא ת"ק לא חייש לשמא הוחלפו הפירות בשל ישראל אחר, רק לשמא החליפן הגוי בפירותיו].²⁵

פיכום

נבאר בזה את טעמי המחלוקת בנידון קדושת שביעית בפירות נכרים:

טעמי המחייבים הם משום דקיי"ל אין קנין לגוי בא"י להפקיע מן המצוות, וכמבואר ברמב"ם [פ"א תרומות ה"א], ומשמע שם שזה גם לענין שביעית.

ובדעת הפוטרים נאמרו ג' טעמים:

אזיטת הכ"מ בדעת הרמב"ם כפי שנתבארה לעיל באריכות, דכל זמן שהקרקע ביד הגוי פירותיה מופקעים מהמצוות ולכן אין בהם קדושת שביעית. והמבי"ט והמהרי"ט והחזו"א נחלקו וסוברים דגם בזמן שהקרקע ברשות הגוי אין פירותיה מופקעים מהמצוות.

בשו"ת אבקת רוכל [סי' כד] כתב ר' יוסף קארו טעם נוסף לפטור, מדרשת הספרא והיתה שבת הארץ לכם, לכם ולא לנכרים. והוא מפרש שהכוונה בדרשא זו לומר, ששבת הארץ והיינו דיני הקדושה שחלים על הפירות, נאמרת רק לכם ולא לנכרים, דבפירות של נכרים אין קדושה. ובספר פאת השולחן [סי' כג ס"ק כט] יסד על דרשא זו את עיקר הטעם להא דס"ל דאין קדו"ש בפירות נכרים.²⁶

כפירוש זה של הבית יוסף בדרשת הספרא נקטו גם בשו"ת מהר"ם גלנטי [סי' נז], וכן המלבי"ם ור"ד קרלינר בפסקי הלכות [ח"ד דף יד], אמנם הר"ש משאנץ והקרבן אהרן והחזו"א פירשו את דרשת הספרא שעניינה שאין ליתן מפירות שביעית לנכרים רק לישראל, ולא התייחסו כלל לנידון קדו"ש בפירות גויים.

בספר התרומה הלכות א"י [נדפס בספר התרומה אחרי הלכות תפלין] כתב דכשם שנתבאר בגמ' גיטין [דף מזו.] שבסוריא אמרינן דיש קנין לגוי להפקיע מידי תרו"מ, וכן פסק הרמב"ם [פ"א תרומות ה"א] לענין תרו"מ ושביעית, כן אפשר שיהא הדין אף בארץ ישראל בזמן הזה, ששביעית אינה נוהגת אלא מדרבנן.²⁷

והנה בכסף משנה ובשו"ת אבקת רוכל לא הביא השו"ע את דעת סה"ת, אך בשו"ע יו"ד [סי' שלא סעיף יא] כתב את דברי סה"ת בסגנון "ונראה לי שבזה"ז דין א"י כסוריא", וכן כתב לדינא שם בבאור הגר"א [ס"ק כח]. ועיין עוד בבאור הגר"א שם [סוס"ק ו] שכתב שה"ה לשביעית.²⁸

ביאורים והערות

25. ובספר פאת השולחן דחק לפרש את המשנה כפירוש הרמב"ם בפיהמ"ש, דמה שאמרו אצל הנכרי כפירותיו היינו לקולא, שהישראל הפקיד פירות שביעית ותלינן לקולא שהגוי החליפם בשלו, שאין בהם קדו"ש, אמנם בתוספתא נתבאר שהחשש הוא לחומרא, וכן הרמב"ם בחיבורו חזר בו מפירושו במשנה.

26. בתשובה זו כתב ר' יוסף קארו שמנהג הקדמונים היה שלא לנהוג קדו"ש בשל גויים, והאריך לחלוק על הר"ש סיריליאו שכתב לחדש שיש קדו"ש, וכן האריך לחלוק על המבי"ט בענין הפרשת תרו"מ בשביעית, וכפי שיבואר בע"ה להלן.

27. והנה שיטת סה"ת הזו היא כמאן דס"ל דקדושה שנייה בטלה ואינה אלא מדרבנן, ולכן יש לדון שקדושת א"י בזה"ז כעין סוריא, אבל להסוברים שהקדושה היא מהתורה דשביעית בזה"ז דרבנן משום הדרשא של רבי שיש היקש בין שמיטה לבין יובל, מ"מ לא שייך כלל לדמות את א"י לסוריא כיון שעצם הקדושה היא מהתורה.

28. וע"ע ברמ"א [יו"ד סי' שלא סוף סעיף יט] שכתב כהב"י בענין חיוב תרו"מ בפירות שגדלו אצל גוי ומירחם ישראל, וראה מה שנכתוב בע"ה להלן.

קנין הלכה

מראי מקומות

ועיין חזו"א [סוס"י כ] כמה שכתב בדיני שביעית בשדה נכרים, שהביא שהרי"ף והרא"ש והרמב"ם ותוס' [גיטין דף סב. ד"ה אין] והסמ"ג [עשין קלג] הוא דלא כסה"ת, דנקטו שאין היתר לישראל לעבוד בשדה נכרי בשביעית, ומשמע שזה גם בזה"ז. וכן הטור [סי' שלא] כתב שגם בזה"ז פירות שגדלו ביד נכרי חייבים.

וכן דעת הב"י והמב"ט והמהרי"ט וכל חכמי צפת בזמן הב"י שדנו אם לנהוג מעשרות במה שגדל ביד נכרי ומירחו נכרי, ומבואר דלא ס"ל כהסה"ת, שהרי לשיטתו פשוטו דהפירות פטורין מתרו"מ, וכן הוא במהר"י קורקום [פ"ז הלכות שביעית ה"ג] ובשל"ה ובחרדים ובחיי אדם.

עוד ציין החזו"א למש"כ בפאת השולחן שהיו נוהגים בשאר שני שבוע פרט לשביעית לברך על הפרשת תרו"מ מפירות שגדלו ביד נכרי ומירחו ישראל, וכן נוהגים עד היום, ומבואר שלא חששו לספיקו של הסה"ת שמא בזה"ז דין א"י כסוריא, דא"כ פירות נכרי פטורים אף שמירחו ישראל. ולכן כתב החזו"א שאין לסמוך כלל על שיטת סה"ת וגם המנהג בא"י לא היה כמוהו.

הפרשת תרומות ומעשרות בשביעית מפירות גויים שנגמרה מלאכתן ע"י ישראל

והנה המעיין בשו"ת המב"ט [ח"א סי' יא וסי' כא], ובשו"ת אבקת רוכל [סי' כד] יראה שעיקר הנידון שלהם היה על הפרשת תרומות ומעשרות בשביעית מפירות שגדלו ביד גוי ונגמרה מלאכתן ביד ישראל, שהב"י חייב להפריש מהן תרו"מ והמב"ט פטר. השייכות בין המחלוקת הזו לעיקר המחלוקת אם קדושת שביעית נוהגת בשל גויים היא בזה, שהב"י נקט שהפטור של פירות שביעית מתרו"מ הוא רק משום שהם הפקר, והפקר פטור מן המעשר, ובפירות של נכרי מתוך שאין קדושת שביעית נוהגת גם ההפקר אינו נוהג וממילא חייבים הפירות בתרו"מ כאילו גדלו בשאר שנים, והיינו אם מירחו ישראל, שגמר המלאכה [המירוח] ע"י ישראל מחייב בתרו"מ, והמב"ט והמהרי"ט נקטו שקדושת שביעית נוהגת בשל נכרים וממילא גם הפירות הפקר, [דס"ל דגם פירות נכרי הם הפקר בשביעית דרחמנא אפקרינהו], ולכן פטורים מתרו"מ.

ואמנם מלבד הטעמים האלו, הקשורים לדיני קדו"ש בשל גויים, כתב הב"י טעם נוסף להא דאין הפירות של הנכרי הפקר, דס"ל דגם בקרקע של ישראל אין ההפקר חל מאליו אלא הבעלים חייב להפקיר את הפירות, ואם עבר ולא הפקירם אינם מופקרים וחייבים הם בתרו"מ, וממילא בגוי שאינו מצווה להפקיר ואינו מפקיר, פשיטא שפירותיו חייבים בתרו"מ אם ימרח אותן ישראל. והמב"ט והמהרי"ט חלקו בזה וכתבו שפירות שביעית הן הפקר גם אם הבעלים לא הפקיר, דרחמנא אפקריה לארעיה. ומלבד זה כתב המהרי"ט דיש דרשות בפסוקים הפוטרות בשביעית מתרומות ומעשרות אף ללא הטעם של הפקר.

וכתב החזו"א [סוס"י כ] דלפי"ז נמצא שאין המחלוקת אם קדו"ש נוהגת בשל גויים קשורה בהכרח למחלוקת אם יש חיוב להפריש תרו"מ מהפירות, דאם נחוש לשיטת הב"י שהפטור בשביעית מתרו"מ נובע רק מההפקר, וגם ננקוט שפירות הגדלים בשדה גוי אינם הפקר, [דכיון שהגוי לא נצטווה להפקיר לכן לא הפקירה התורה את פירותיו], ממילא יש להפריש מהפירות תרו"מ מספק אף את"ל דקדושת שביעית נוהגת בהן לאוסרן בסחורה ובהפסד.

ולכן כתב החזו"א שאין ראייה מזה שהרמ"א ביו"ד [סי' שלא סוף סעיף יט] חייב בתרו"מ פירות נכרי שנתמרחו ע"י ישראל, דס"ל שאין קדו"ש נוהגת בפירות, וכן אין ראייה מכל האחרונים שחייבו בתרו"מ דס"ל כהב"י בענין קדו"ש.

ביאורים והערות

ביחס לשיטת הגר"א בזה, החזו"א [סוס"י כ] בתחילת מה שכתב בענין שביעית בשדות נכרים, ציין לדברי הגר"א בירושלמי [פ"ב ה"א] שמבואר שהגר"א עצמו סבר שאין קנין לנכרי בזה"ז בא"י.

קנין הלכה

מראי מקומות

המנהג בזה"ז

והנה בירושלים נהגו ע"פ פסקו של בעל פאת השולחן שאין קדושת שביעית בשל גויים, ולכן היו עושים סחורה בפירות גויים כבכל השנים, והמקדקים שרצו להחמיר ע"ע היו קונים בהקפה שלא למסור דמי שביעית לע"ה, ואי משום איסור סחורה, הקלו שאין זה אלא על המוכר, ואי משום איסור לפני עור שמכשיל את המוכר באיסור סחורה, סמכו על סברת המב"ט שאין איסור לפני עור אם יש למוכר על מי לסמוך.

אמנם החזו"א הורה שאין לעשות כן והנהיג בעיר בני ברק את הקנייה מהגוי ע"י שליחות, והיינו שכל בני העיר ממנים את ועדת השמיטה לקנות עבורם מן הגוי, ועצם הקנייה מן הגוי מותרת [כמבואר בשו"ת מהרי"ט ח"א סי' מג], ונמצא שהפירות שביד ועדת השמיטה הם פירות של השותפים, וכל אחד נוטל את חלקו בתורת חלוקת השותפות, ומותר לשם כך גם לשקול ולמכור, כיון שאין כאן קנייה ומכירה דרך סחורה. והמעות שמשלם מועברים בשליחות אל הנכרי, והתיר החזו"א לנהל את החלוקה הזו בחנויות הרגילות, ובעלי החנויות מקבלים שכר טירחא בלבד.

ביעור בשל נכרי

לענין חובת ביעור בפירות שגדלו בשדה נכרי, הנה להב"י וסיעתו הסוברים שאין קדו"ש בפירות אלו פשוט דאין מצות ביעור, ולהסוברים שיש בהם קדו"ש מצינו מחלוקת:

- א. המהר"י קורקוס והר"י סיריליאו והמהרי"ט נקטו שיש חובת ביעור גם בפירות נכרי.
- ב. והר"ש הזקן [הובא בשו"ת המב"ט] נקט שאין חובת ביעור בשל גוי, וראה מעמו בהערה²⁹.

להלכה: כתב החזו"א דיש לנהוג ביעור גם בפירות שגדלו אצל גוי.

בנידון ראיית המהרי"ט מהמשנה דמאי פ"ג מ"ד

בתשובות מהרי"ט [ח"א סי' מג] הביא ראייה שיש קדושת שביעית בפירות שגדלו בשדה נכרי מהמשנה בדמאי [פ"ג מ"ד מהובאה בגמ' בכורות דף יא:]: דהמפקיד פירותיו אצל הנכרי הרי הם כפירותיו, ור"ש אומר דמאי. ולשון התוספתא [פ"ד דמאי הט"ז] המפקיד פירות אצל הנכרי הרי זה חושש משום מעשרות ומשום שביעית.

והנה בגמ' בכורות מבואר דמה שאמרו "כפירותיו" הוא לחומרא, ולפום ריהטא היינו שהפקיד חולין מתוקנים ומתוך שאמרינן שהנכרי החליף את הפירות בפירותיו, אמרינן שהפירות האלו הם טבל.

[והנה להא דקיי"ל דאין קנין לנכרי להפקיע מידי מעשר, מ"מ סובר הרמב"ם שמירוח הנכרי פוטר. ולפי"ז צ"ל שהגמ' איירי למאן דס"ל דמירוח הנכרי אינו פוטר, וכ"כ רש"י [בכורות דף יא:], וזו שיטת הראב"ד (פ"א תרומות), וכן שיטת הר"ש שגם פירות שגדלו בשדה נכרי ונתמרחו ע"י נכרי חייבים מדרבנן, וראה להלן כיצד תתפרש המשנה לפי הרמב"ם].

ונתבאר בגמ' [שם] שהמחלוקת בין ת"ק לבין ר"ש היא שת"ק סובר שאנו אומרים שהנכרי בודאי החליף את הפירות ולכן צריך

ביאורים והערות

29. טעמו של הר"ש הזקן הוא, דכמו שמצינו בגמ' בכורות [דף יא:]: שפירות שגדלו בשדה גוי ומכרן לישראל ונגמרה מלאכתן ביד הישראל, וחייבים להפריש מהן תרומות ומעשרות, אך אינו חייב ליתנם ורשאי למוכרם לכהן וללוי, שאומר הישראל להם קאתינא מכה גברא דלא מצית לאישתעויי דינא בהדיה, וכשם שלא יכולתי לתבוע מהגוי את המתנות כן אינכם יכולים לתבוע ממני, ה"נ לענין ביעור, שכביכול אומר בעל הפירות לכלל ישראל, כשם שכאשר היו הפירות בבעלות הגוי לא היתה לכם תביעה עליו שיפקירם, ה"ה עכשיו שהפירות עברו לרשותי. [ושאר האחרונים פליגי וסברי שאין דין הביעור קשור למצות ממון, שנאמר בו סברא דקאתינא].

קנין הלכה

מראי מקומות

לתת תרומה גדולה לכהן,³⁰ ור"ש סובר דספק החליף ולכן צריך להפריש תרומות אך א"צ לתת. וברישא דמתניתין איתא דהמפקיד אצל כותי וע"ה הרי הפירות בחזקתם למעשרות ולשביעית, ומשמע שמה שאמרו שלגבי הנכרי חוששים היינו גם לשביעית, וכן מפורש בתוספתא [דמאי] דאצל הנכרי חוששין למעשרות ולשביעית. וכיון שהתפרש בגמ' [בכורות] דמה שאמרו אצל הנכרי כפירותיו היינו לחומרא, א"כ גם לענין שביעית החשש הוא לחומרא, והיינו שהפקיד אצל הנכרי פירות שישית, וחוששין שהחליפם בפירות שביעית שגדלו אצלו, ומוכח שפירות שביעית שגדלו אצל נכרי יש עליהם קדושת שביעית.

והחזו"א [סי' כ] כתב על ראייה זו של המהרי"ט שהיא ראייה מכרעת.

והנה הרמב"ם [פיהמ"ש] כתב דמה שאמרו אצל הנכרי כפירותיו היינו לקולא שאינו מחוייב כלל בתרומות ומעשרות, וכ"כ הרע"ב, ולפי"ז צריך לפרש שלפי ת"ק אמרינן דהנכרי בודאי החליף את הפירות של הישראל בפירותיו, [וכמבואר סברא זו בגמ' [בכורות יא:] לענין דלא אמרינן המע"ה ונותנין את התרומות לכהן], ומיירי שהפקיד פירות טבל והנכרי החליף בפירותיו שהם פטורים.

[אמנם ביד החזקה לא נקט הרמב"ם (פי"א מעשר הט"ו) כמהלך זה שהנכרי בודאי החליף את הפירות, שהרי כתב שאם הפקיד פירות ממורחים שהם טבל יש לו להניח מספק שמא הנכרי לא החליף].

אמנם לכאורה יש מקום לפרש שהרמב"ם סבר ד"כפירותיו" של הנכרי היינו דלכל היותר יש לנו לחוש שמא הנכרי החליפן בפירותיו, אך לא חיישינן למה שחשש ר' שמעון שאמר דמאי, שמא הפקיד ישראל אחר אצל הנכרי והנכרי נתן לישראל זה מפירות ישראל אחר והם דמאי. ולפי"ז אפשר לפרש דהישראל הפקיד פירות מתוקנים, ואמר ע"ז ת"ק דפירות אלו דינם כפירות הנכרי ונשארו פטורות, שאין לחוש שהן של ישראל אחר.

ועי' בהגהת רע"א [למשנה שם] וכן במלאכת שלמה שתמהו על הראב"ד שפירש דכפירותיו של הנכרי היינו לקולא, מהגמ' [בכורות] שמבואר שהוא חשש לחומרא.

ואפשר שהרמב"ם סבר שהסוגיא בבכורות אתיא כמ"ד דמירוח הנכרי אינו פוטר, אך הרמב"ם פסק להלכה שמירוח הנכרי פוטר גם מדרבנן, [וסוגיית בעלי כסין נאמרה לשיטתו רק בפירות שגדלו עד עונת המעשרות בבעלות ישראל ואז נמכרו לגוי], וא"כ סתם פירות שהם פירות גמורים אין מקום לומר בהם "כפירותיו" ולחייב בתרומה.

וביד החזקה כתב הרמב"ם דהמפקיד אצל הנכרי הרי הן כפירותיו, וכתב בזה ג' אפשרויות:

א. אם היו פירות שעדיין לא נגמרה מלאכתן, ונגמרו ביד ישראל אחר שלקח את הפקדון, מפריש מעשרות כמו שביארנו. [מש"כ כמו שביארנו הכוונה לפ"א תרומות הי"א]. ולא נתפרש ברמב"ם איזה פירות הפקיד הישראל, די"ל בב' אופנים:

א. הפקיד פירות מתוקנים והיינו שהקדים והפריש תרו"מ בשיבליים, וכ"כ החזו"א [סוס"י ז'] וכתב דכן כתב גם הגר"א, [אף שלכתחילה אין מעשרין אלא מן הגמור על הגמור], וקמ"ל דצריך לחוש שהנכרי החליפן בשלו וחייב להפריש תרו"מ מחמת הנכרי [ואינו מחוייב ליתנם ללוי ולכהן, הואיל ואמר קאתינא מכה גברא דלא מצית לאישתעווי דינא בהדיה, וכן כתב המאירי (ע"ז דף לא.)]. ולפי מהלך זה בבבא זו הא דאמרינן "כפירותיו" גורם חומרא, להפריש תרו"מ. והדוחק שיש במהלך זה הוא שמן התורה אסור לכתחילה להפריש משאינו גמור].

ב. באופן אחר י"ל שהפקיד פירות שאינם מתוקנים, ולפי"ז מש"כ הרמב"ם "פירותיו" היינו דאכן לא נשתנה דינם, דאף

ביאורים והערות

30. משא"כ מעשר ראשון ותרומת מעשר שא"צ לתת ללוי ולכהן, משום הסברא דאמר "קאתינא מכה גברא דלא מצית לאישתעווי דינא בהדיה".

קנין הלכה

מראי מקומות

את"ל שהנכרי החליף לא היישין אלא לפירותיו וה"ז חייב בתרו"מ. [משא"כ אם היינו חוששים שמא החליפן בפירות של ישראל אחר אולי היינו חוששים גם לדמאי ואסור להפריש מפירות אלה על טבל ודאי].

ב] אם הפירות שהפקיד היו טבל שנגמרה מלאכתו חייב להפריש שמא לא החליף, ולפי"ז מה שאמר כפירותיו לא קאי על ציור זה, דאדרבה אם כפירותיו לא היה חייב להפריש. [ואולי באמת פטור מליתן ללוי ולכהן מעשר ותרו"מ, שמא החליפן הגוי, ופירות אלו פטורים לגמרי].

ג] אם הפקיד חולין מתוקנים א"צ להפריש כלום שאפילו החליפן הגוי פטורים, שנא' דגנך ולא דגן גוי, דמירוח הגוי פוטר. ואין חוששין לשמא אלו הן פירותיו של ישראל אחר דהוה דמאי.

ביאור לשון התוספתא חושש משום שביעית

ומעתה שהרמב"ם בחיבורו מבאר דמש"כ ה"ז כפירותיו היינו לחומרא, [כשהפקיד פירות שלא נגמרה מלאכתן והקדים מעשר בשבלים, דמעתה חושש הוא שהנכרי החליפם בפירותיו ויתחייב שוב במעשר לכשימרחו], ה"נ מש"כ חושש משום שביעית היינו לחומרא, והיינו שהפקיד פירות שישית וחושש הוא שהנכרי החליפם בפירותיו שהם פירות שביעית [וכאן לא שייך לומר שמא פירות של ישראל הן שבאו לידי הנכרי, שהרי ת"ק לא חייש לזה, אלא ר"ש].

ובספר פאת השולחן דחק לפרש את המשנה כפירוש הרמב"ם בפי"ה"ש שמה שאמרו דהמפקיד אצל הנכרי הוי כפירותיו היינו לקולא, שאם הפקיד פירות שביעית אצל הנכרי ה"ז בחזקת שהנכרי החליפן בשלו ואינו חושש לקדושת שביעית שבהן. אך אין זה מתאים ללשון התוספתא "ה"ז חושש משום מעשרות ומשום שביעית", וגם לא למוש"כ הרמב"ם בחיבורו "שאצל הנכרי כפירותיו", אינו ודאי, ולכן אם הפקיד טבל שנגמרה מלאכתו חייב להפריש שמא הנכרי לא החליפן בפירותיו. ומטעם זה כתב החזו"א שיש כאן ראייה מכרעת שיש קדו"ש בפירות נכרים.

ויש לעיין בשו"ת ר' בצלאל אשכנזי [סי' א] כמה שכתב בביאור דברי הרמב"ם בחיבורו.

הלכה ל

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

תוספתא פ"ד ה"ד

האם פירות שביעית הם הפקר גם לגויים

ירושלמי פ"ו פאה ה"א.

תו"כ פ' בהר עה"פ לכם לאכלה.

רמב"ם פ"ד הל"א ורדב"ז.

רדב"ז על הרמב"ם פ"ה ה"ג.

חזו"א סי' יד ס"ק ד.

מראה מקומות

מקור הדין בתוספתא פ"ד ה"ד.

ונסתפק הרדב"ז אם הא דמונעים את הגויים הוא רק מלבוז את הפירות, אך כשמלקטין כמות מועטת אין מונעין, וראה מה שנתבאר להלן בסמוך.

בירושלמי [ריש פ"ו פאה] איתא דנחלקו ריו"ח ור"ל במי שהפקיד לישראל ולא לגויים, דריש לקיש סובר דאין זה הפקר עד שיפקיד גם לגויים, דילפינן הפקר משמיטה, דכשם שבשמיטה ההפקר הוא גם לגויים כן גם שאר הפקר אינו חל עד שיפקיד גם לגוי.

קנין הלכה

מראי מקומות

ומאידך מצינו בתורת כהנים על הפסוק והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לכם ולא לגויים, ופירש בספר קרבן אהרן וכן הוא במהרי"ט ובהזו"א, שהכוונה שאין פירות השביעית מיועדים לגויים, [ודלא כתשובת אבקת רוכל והפאת השולחן שפירשו שהכוונה שפירות גויים אין בהן קדושת שביעית] ועוד מצינו בתוספתא [פ"ד ה"ד] וברמב"ם [פ"ד ה"ט] דעיירות העומדות על הספר מושיבין עליהן נאמן, כדי שלא יפוצו גויים ויבזו את פירות השביעית. ועיין רדב"ז (פ"ה ה"ג) שנקט שגם אם הגוי בא ללקט כמות מועטת מונעים זאת ממנו].

והכתב החזו"א [ס' יד ס"ק ד] דצ"ל שאמנם מצד ההפקר יש כן נמישה גמורה אף לגבי גויים, אבל למעשה מעכבין אותן מלזכות מן ההפקר ואין בזה איסור, ובפרט שפירות שביעית קדושים למצותם ומוזהרים בני נח שלא לקפח את ישראל ממצותן. [והוסף החזו"א דאף שלגבי בהמה מבואר להלן (פ"ה ה"ה) שאם בהמה הלכה מאליה לשרה אין מונעין אותה מלאכול, היינו משום שלגבי בהמה יש פסוק שנא' "ולבהמתך וכו' תהיה כל תבואתה לאכול", ואין זה שייך בנכרי].

פרק ה

הלכה א

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

משנה פ"ח מ"ב ר"ש ורמב"ם

האם יש מצוה באכילת פירות שביעית

השגות הרמב"ן לסה"צ לרמב"ם במ"ע שהשמיט הרמב"ם מצוה ג. מגילת אסתר שם.

רי"ט אלגזי בכורות ריש הלכות חלה אות ב ד"ה והנה לפי האמור. חזו"א סי' יד ריש ס"ק י ד"ה ירו' וד"ה מש"כ.

המקור להיתר הדלקת הנר וצביעה בפירות שביעית

רמב"ם בהלכה זו ובפיהמ"ש פ"ח מ"ב. ר"ש שם.

תו"כ ריש פ' בהר סוף פרשתא א עה"פ תהיה.

גמ' ב"ק דף קב. דתניא אין מוסרין וכו' עד דאי כרבנן האיכא נמי משרה וכבוסה. [וכעין זה סוכה דף מ. ועצים דהסקה תנאי היא דתניא וכו'].]

[בענין הנאתו וביעורו שוין, רש"י ב"ק דף קא: ד"ה יצאו, תוס' סוכה דף מ. ד"ה יצאו].

על אלו מינים חלה קדושת שביעית

גמ' ב"ק דף קא: רבא רמי וכו' עד דף קב. ועצים להסקה תנאי היא.

רש"י סוכה דף מ. ד"ה שהנאתו.

תוס' שם ד"ה יצאו.

דין קדושת שביעית בלולב

גמ' סוכה דף מ. רש"י שם ד"ה יצאו.

רמב"ם פיהמ"ש על המשנה סוכה דף לט.

קנין הלכה

מראי מקומות

מראה מקומות

מקור הדין ששביעית ניתנה לאכילה ולשתייה ולסיכה הוא במשנה [פרק ח מ"ב], ולמדו זאת מהפסוק והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, וסיכה כשתייה.

האם יש מצוה באכילת פירות שביעית

בהשגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם, במצות עשה שלדעת הרמב"ן הושמטו ע"י הרמב"ם, כתב וז"ל מצוה ג' היא שנצטוונו לאכול פירות שביעית שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ודרשו רז"ל לאכלה, ולא לסחורה וכו' ונכפלה זאת המצוה באמרו ואכלו אביוני עמך, שמשמע שיש מצוה באכילתן, מדלא קאמר לאביוני עמך תעזוב אותם, כמו שכתוב בלקט ושכחה ופאה, והנה העושה בהם סחורה עובר בעשה, א"כ מצוה הוא לאכלם ולא לעשות בהם סחורה, ולאו הבא מכלל עשה עשה. ובעל מגילת אסתר שם הבין ברמב"ן שאכן יש מצוה לאכול את הפירות, וכן משמע שנקט הרי"ט אלגזי [בכורות ריש הלכות חלה אות ב ד"ה והנה לפי האמור].

והחזו"א [שביעית סי' יד ריש ס"ק י ד"ה ירוש' וד"ה מש"כ] כתב דאין חיוב לאכול פירות שביעית ודלא כבעל מגילת אסתר, וכתב החזו"א שכוננת הרמב"ן היא שאיסור סחורה הוא ממנין העשין.³¹

המקור להיתר הדלקת הנר וצביעה בפירות שביעית

הרמב"ם [הלכה זו וכן בפי"מ"ש] הביא דרשה "תהיה" לרבות הדלקת הנר וצביעה, ומקורו בתורת כהנים [ריש פרשת בהר סוף פרשתא א]. והר"ש [משנה א] הביא מהירושלמי שכתב דיש ריבוי אחר ריבוי, והסיק דאוכל אדם ובהמה עושין מהן צבעין לאדם. אמנם בגמרא [ב"ק דף קב. וסוכה דף מ.] הובאה דרשה אחרת בענין השימושים המותרים בפירות שביעית, דדרשינן לכם דומיא דלאכלה, שתהא זו השתמשות שהנאתה וביעורה שוין, דהיינו שההנאה באה בזמן הכלילי של הפרי, דומיא דאכילה, וה"נ הדלקת הנר היא בגדר הנאתו וביעורו שוין, שכזמן שהשמן כלה השלהבת מאירה.

ולענין צביעת בגד כתב רש"י [ב"ק דף קא: ד"ה יצאו] דחשיב הנאתו וביעורו שוין, הואיל ובשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע.³²

ובספר משנה ראשונה תמה על הרמב"ם למה הביא את הדרשה דתהיה, ולא את הסברא של הנאתו וביעורו שוין.³³

ביאורים והערות

31. והקשה החזו"א על עצמו מהירושלמי [פ"ח ה"ב] דאין מחייבין אותו לאכול פת שעופשה, והרי בלאו הכי אין מצוה לאכול פירות שביעית ויכול להניחם ולא לאכלם, דאינם כשלמים שיש מצוה באכילתם, אלא הפירוש הוא שאינו חייב להתייחס לפת שעופשה כמאכל אדם, אלא רשאי להאכילה לבהמתו.

32. ועיין תוס' [סוכה דף מ. ד"ה יצאו] שהביאו את דברי רש"י [שם ד"ה ולא] שכתב שבענין משרה וכביסה חשיב הנאתו אחר ביעורו, הואיל והיין ששורין בו את הפשתן ואת הכביסה מתבער מיד, וההנאה היא רק בזמן הלבישה, והקשו תוס' דא"כ גם בצבע נימא כן שההנאה היא רק בזמן הלבישה. וכתבו תוס' דלהך צד בגמרא [דף קא.] שיש שבח סממנים ע"ג הצמר ניחא, ולכאורה כוונתם דאם יש שבח סממנים ע"ג הצמר, נמצא שבזמן הצביעה עדיין לא כלה הפרי של השביעית, שהרי הצבע נמצא על הבגד, ובזמן הלבישה מתבער הצבע מעט מעט, וזו גם זמן ההנאה מהצבע. ולהך צד שאין שבח סממנים ע"ג הצמר, נמצא שהצבע מתבער מן העולם בשעת מעשה הצביעה ואז מגיעה גם ההנאה, שהבגד נעשה צבוע.

33. ולפום ריהטא נראה שהירושלמי והרמב"ם לא ס"ל הך כללא של הנאתו וביעורו שוין, ולכן הוצרכו לדרשה אחרת כדי להתיר הדלקת הנר וצביעה.

וגם לענין הנידון על מה חלה קדושת שביעית, שבגמרא ילפינן לה ג"כ מהך כללא של הנאתו וביעורו שוין, נראה שהירושלמי אינו סובר כלל זה ולכן הסתפק במיני בשמים ובמיני כיבוסים, וכפי שיובא בע"ה להלן.

קנין הלכה

מראי מקומות

על אלו מינין חלה קדושת שביעית

בגמ' ב"ק [דף קא:] מבואר דאין קדושת שביעית חלה על עצים להסקה, דדרשינן לכם דומיא דלאכלה, דדוקא בדבר שהנאתו וביעורו שוין חלה קדו'ש ולא בדבר שביעורו קודם להנאתו. וכתב רש"י [סוכה דף מ. ד"ה שהנאתו] דהכי נמי מידרש קרא והיתה שבת הארץ נוהגת במה שלכם לאכלה, שהנאתו דומה לאכילה, שהנאתו וביעורו שוין, ועצי הסקה קודם ביעורם להנאתם, דהתנור געשה מוסק ואפשר לאפות בו רק אחרי שהעצים נתבערו מן העולם.

עוד נתבאר בגמ' [שם] שגם עצי שמן שאפשר להדליק ולהאיר בהם, אין בהם קדושת שביעית דמ"מ בכלל עצים הם שסתמן להסקה.

ובגמ' [סוכה שם] איתא דיש קדושת שביעית בלולב, והטעם משום שהנאתו וביעורו שוין, וכתב רש"י [ד"ה יצאו] דעיקר הנאתו של לולב לכבד בו את הבית, וזו שעת ביעורו וקלקולו ודמי להנאת אכילה. והרמב"ם [פירוש המשניות על המשנה סוכה דף לט.]. כתב דאין בלולב קדושת שביעית כלל כיון שהוא בכלל עצים.³⁴

ולענין הטעם הנ"ל [שהדבר תלוי בהנאתו וביעורו שוין חלה קדושה על מיני צבע הואיל והנאתו וביעורו שוין, וכפי שנתבאר בתוס' [סוכה דף מ. ד"ה יצאו], עיין בהערה 33.

הלכה ב

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

משנה פ"ח מ"ב עם ר"ש ורמב"ם.

משנה תרומות פי"א מ"ב.

סחיטת פירות

גמ' ברכות דף לח. ואמר מר בר רב אשי האי דובשא וכו' עד מאי טעמא במילתייהו קיימי כדמעיקרא.

גמ פסחים דף כד: אתמר נמי וכו' עד אלא הכא משום דזיעה בעלמא הוא.

רמב"ם פי"א מתרומות ה"ב.

חזו"א שביעית סי' כה ס"ק לב.

ריסוק פירות

רש"י ברכות דף לח. ד"ה טרימא.

רמב"ם פ"ח ברכות ה"ב.

תרומות הדשן סי' כט.

שו"ע ורמ"א או"ח סי' ר"ב ס"ז, ומשנ"ב על הסעיף הזה.

מראה מקומות

מקור הדין במשנה [הנ"ל פרק ח מ"ב], ושם איתא גם לסוך דבר שדרכו לסוך, [ומובא להלן הלכה ו]. וכתב הרמב"ם שהוא כדון

ביאורים והערות

34. ולפי מש"כ לעיל [הערה 33] שהרמב"ם לא פסק את הכלל של הנאתו וביעורו שוה לגבי היתר השימוש בפירות שביעית, יתכן שהרמב"ם לא פסק את הכלל של הנאתו וביעורו שוין גם לבי עצם החלות של קדושת שביעית, ועיין להלן [הלכה י] שהרמב"ם פסק ששביעית חלה על מיני כיבוסין כבורית ואהל, ועיי"ש מה שהבאנו מהאחרונים.

קנין הלכה

מראי מקומות

תרומה ומעשר שני.

ועיין ברמב"ם [פרק יא הלכות תרומות ה"ב] שהביא את הגמ' [ברכות דף לה.]. דתמרים של תרומה מותר לעשות מהן טרימא, ופירש הרמב"ם דהיינו לחבצם [פי' לרסקם], ואסור לעשות מהם שכר, וגם כתב הרמב"ם שאין עושין מתמרים דבש ולא מתפוחים יין, ומקורו במשנה תרומות [פרק יא מ"ב].

פחיטת פירות

לפי מה שדימה הרמב"ם דין שביעית לדיני תרומה ומע"ש, נמצא שאין לסחוט פירות שביעית אלא בזיתים וענבים [ועיין להלן בד"ר תפוזים ולימונים]. הטעם להתיר בזיתים וענבים הוא משום שבפירות אלו המשקה היוצא מהם נחשב כגוף הפרי עצמו, וכשם שלוקים מהתורה על אכילת ענבים של ערלה כן לוקים על שתיית יין של ערלה, וגם לענין הברכה ברכתן בורא פרי העץ. [וביין הואיל והוא סועד את הלב תיקנו בו ברכת בורא פרי הגפן כמבואר בגמ' (ברכות דף לו:), אך עכ"פ שם פרי עליו]. ובכלל איסור הסחיטה יש גם איסור לעשות שכר מתמרים ויין מתפוחים, כמבואר בגמ' [ברכות דף לה הנ"ל], ואף שהיו רגילים לעשות שכר מתמרים כמבואר בגמרא בכמה מקומות, מ"מ אין די ברגילות זו להחשיב את השכר כפרי, וגם אם יהיו תמרים של ערלה לא ילקה מן התורה על השכר שעשו מהם. ובגמ' [פסחים דף כב:]: מבואר דהא דאין לוקין בתורה על שתיית מיץ רימונים ותותים, הוא משום שהמשקה היוצא מהן נחשב זיעה בעלמא.

וכתב החזו"א [סי' כה ס"ק לב ד"ה חולין וד"ה ויש] דמתוך שאין זה עיקר הפרי רק זיעה בעלמא, לכן כשאמרה תורה דפירות שביעית מיועדין לאכילה הכוונה בדוקא לעיקר הפרי ולא למשקה היוצא ממנו, והיינו דזה חשיב כמאבד את עיקר הפרי. [אמנם אם עבר וסחט את הפרי יש במשקה היוצא קדושת שביעית מדרבנן, כשם שיש איסור מדרבנן לשתות משקה היוצא מפירות ערלה, וכן כתב החזו"א (שם ד"ה והנה)].

ולפי כל הנ"ל אין לעשות בשביעית מיץ תפוחים ומיץ רימונים, שהרי בגמ' [פסחים דף כד:]: מבואר דמיץ תותים ורימונים היו זיעה בעלמא.³⁵

פחיטת תפוזים ואשכוליות

החזו"א [סי' כה ס"ק לב] האריך לדון אם מותר לסחוט תפוזים ואשכוליות. ועיי"ש שהביא שדעת הרשב"א [ברכות דף לה.]. דכל שהפרי עומד לסחיטה דין המשקה היוצא ממנו כדן הפרי, וזה הטעם שהמשקה היוצא מזיתים וענבים חשיב פרי. והסתפק החזו"א שמא גם שאר ראשונים מסכימים להרשב"א ביסוד זה. ולגבי ההגדרה אימתי מיקרי שהפירות עומדים לסחיטה, דן החזו"א לומר שאין צריך שיהיה רוב שימוש הפירות האלו ע"י סחיטה, אלא די בזה שרוב בני אדם משתמשים בפרי הזה גם לסחיטה, אף שאין זה רוב תשמיש הפרי, והוסיף דאפשר שכל שרוב בני אדם ניהא להו במשקה כמו בפרי, מיקרי עומד לסחיטה, וסיים בצ"ע לגבי גדר רוב בד"ר זה. ואין בדברי החזו"א הכרעה בד"ר זה, וכתב דלמעשה צ"ע, אך הוסיף שלימון עדיף טפי כיון שאין דרך לאכול את הפרי עצמו ולעולם המיץ שלו עיקר.

ביאורים והערות

35. אמנם בספר ארחות רבנו [ח"ב עמ' שמן] הביא שהגר"ש ברזם זצ"ל שאל את החזו"א אם מותר לעשות מיץ מרימונים, והשיב לו שמתוך ככתוב בשיר השירים "מעסיס רימונים".

ולגבי מיץ גזר כתב בספר חוט שני [עמ' רכז] שקשה להקל, וכן אסר בספר משפטי ארץ [פרק כב סי' ב].

קנין הלכה

מראי מקומות

אמנם בסדר השביעית שכתב ר' זליג שפירא בחיי החזו"א ובפני החזו"א, כתב שמותר לסחוט תפוזים ואשכוליות. ובמקרה שבזמן הסחיטה נכנס לכלי גם כשר הפרי, כתב החזו"א דנראה שזה אינו שייך לדיני סחיטת הפירות, אלא לדיני ריסוק הפירות המובאים להלן.

ריסוק פירות וירקות

בגמ' [ברכות דף לח.] הנ"ל איתא דתמרים של תרומה מותר לעשות מהן טרימא, ועוד איתא התם דתמרים שעשה מהן תרומה מברכין עליהן בורא פרי העץ, והטעם משום שהפרי עדיין קיים. ונחלקו הראשונים במהות טרימא:

[א] רש"י [ד"ה טרימא] כתב דטרימא הוא דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק. ודייק מדבריו בתרומת הדשן [סי' כט], שרש"י סובר שאם ריסק את התמרים לגמרי ברכתן שהכל. ומשמע דה"ה שלפי רש"י אסור לעשות טרימא מתמרים של תרומה, דחשיב כמאבד את עיקר הפרי.

[ב] הרמב"ם [פ"ה ברכות ה"ב] נקט שאפילו עשה מהתמרים עיסה מברך עליה בפה"ע. ופירש הב"י שהרמב"ם נוקט דאף באופן שהפרי התרסק לגמרי, מ"מ ה"ז נחשב שהפרי קיים ולא נאבד.

להלכה: השו"ע [או"ח סי' רב ס"ז] העתיק את לשון הרמב"ם, והרמ"א כתב דלפי"ז ה"ה דמברכין בפה"ע על פאווידלא [מקחית ריבה], והביא את ה"א דמברכין על זה שהכל, וסיים הרמ"א דטוב לחוש לכתחילה ולברך שהכל, אך אם בירך בפה"ע יצא כי כן נראה עיקר.

וכתב המשנה ברורה דלהלכה קיי"ל דאף בנתרסקו לגמרי מברך בפה"ע כל זמן שממשן קיים וניכר תארום וצורתם, כמו בתמרים, ורק לגבי פאווידלא שאבדה כל צורתה ולא ניכר כלל מה היא, אז לכתחילה מברך שהכל כהכרעת הרמ"א.

ולפי"ז נמצא דלענין תרומה ושביעית, מותר אף לרסק את הפרי לגמרי אם עדיין ממשו קיים וניכר מה הוא, וגם לענין עשיית ריבה, שהפרי מרוסק לגמרי ולא ניכר כלל מה הוא, ה"נ מותר מעיקר הדין, ואם היינו למדים מדיני ברכות אז לכתחילה יש לחוש, ובמקום הצורך יש להקל, אך בסדר השביעית להר"ו שפירא [אשר היה לנגד עיני החזו"א] התיר בפשיטות לעשות ריבה מפירות שביעית.

ועיין בסדר השביעית הנ"ל שכתב שאין לרסק אלא אם זה פרי שרגילים לרסקו, ונראה שטעם האיסור בפרי שאין רגילים לרסקו הוא משום שזה כעין פרי שדרכו לאכול חי, שאסור לבשלו, ולכן נראה שדי בזה שיש מיעוט חשוב מהפירות שנאכלים ע"י ריסוק כדי להתיר, דדי בזה כדי שלא ייחשב כאוכל את הפרי שלא כדרכו.

מאידך גיסא נתבאר בתרומת הדשן [סי' כט] שאם זה פרי שנאכל תמיד ע"י כתישה, מודה גם רש"י שברכתו בפה"ע, ולפי"ז נמצא שיש בנידון זה ג' אופנים:

א. פרי שנאכל תמיד ע"י ריסוק לכו"ע מותר לכתחילה לרסקו.³⁶

פרי שעיקרו נאכל כשהוא שלם, אך לפעמים רגילים לרסקו, בזה נחלקו רש"י והרמב"ם, ובוה נאמרה לענין ברכות ההכרעה

ביאורים והערות

36. ונראה דכשם שכתב החזו"א [סי' כה ס"ק לב, הובא לעיל בסמוך לענין סחיטת הפירות] שא"צ שיהא רוב הפרי נאכל ע"י סחיטה, אלא די בזה שרוב העולם משתמשים בפרי זה גם ע"י סחיטה, ואפשר דדי בזה שניחא לרוב העולם במשקה הנסחט כמו בגוף הפרי, עיי"ש שסיים בצ"ע, ה"נ לענין דברי תה"ד האלו בשיטת רש"י, דאף שסובר שריסוק גמור הוי כסחיטת הפרי מ"מ לא גרע מסחיטה, ודי בזה שרוב העולם משתמשים בו גם ע"י ריסוק וניחא להו בריסוק כמו בפרי שלם אף שרק מיעוט נאכל באופן זה.

קנין הלכה

מראי מקומות

שהובאה לעיל, שהחזו"א התיר לעשות אפילו פאווידלא מפירות שביעית אף שאין צורת הפרי קיימת כלל. פרי שאין רגילים כלל לרסקו לגמרי אין לרסקו, ומ"מ אם עבר וריסקו מותר לאכלו. 37

הלכה ג

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

משנה תרומות פי"א מ"א ומ"ג.

רמב"ם פי"א מתרומות ה"א-ה"ו.

ר"ש שביעית פ"ח מ"ב.

קילוף פירות הראויים לאכילה גם בלי קילוף

ירושלמי פי"א דתרומות ה"ב - מקנב כל מה שרוצה.

חזו"א סי' יד ס"ק י ד"ה נראה.

קליפה הראויה לבהמה במקום שאין רגילים להאכיל לבהמה

חזו"א סי' יד ס"ק י ד"ה נראה.

שם סוד"ה וכל.

גרם הפסד בפירות שביעית

שו"ת מהרי"ט ח"א סי' פ"ג.

בית הרידב"ז סי' ה' ס"ק א.

מקדש דוד זרעים סי' נט אות ה ד"ה הנה.

חזו"א סי' יד ס"ק י ד"ה ולמדנו.

לשון הרמב"ם אינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד.

ירושלמי פ"ח ה"ב

רמב"ם פ"ג מע"ש הי"א.

חזו"א סי' יד ס"ק י ד"ה ירו' וד"ה ונראה וד"ה מש"כ.

מראה מקומות

כתב הרמב"ם שלא ישנה פירות שביעית מברייתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומע"ש. מקור האיסור של שינוי בתרומה הוא במשניות [פרק יא תרומות משנה א ומשנה ג], ונתפרשו ברמב"ם [פי"א הלכות תרומות ה"א-ה"ו], וכן ברמב"ם הלכות מעשר שני [פ"ג הי"א].

איסור הפסד

המקור לאיסור הפסד הוא בגמ' פסחים [דף נב:]: שנאמר לאכלה ולא להפסד, ושם איירי לענין שאסור לקוץ פירות שביעית קודם

קנין הלכה

מראי מקומות

שנהיו ראויין לאכילה.

וכתבו האחרונים דאף שאיסור ההפסד בפירות שביעית נלמד מאיסור הפסד בתרומה, מ"מ יש חילוק גדול ביניהם, שבתרומה נצטוונו לשמור אותה שלא תיפסד ולא תתקלקל שנא' משמרת תרומתי ואילו בשביעית נצטוונו רק שלא להפסיד את הפירות, אך אין חובה לשמור את הפירות מהפסד.³⁸

עיי' ר"ש [פ"ח מ"ב] שהביא מהירושלמי שאסור לאכול תרדין חיין, הואיל ודרך אכילתן ע"י בישול, וכן אסור לכוס חטים חיות שדרך אכילתן ע"י טחינה ואפיה, א"נ ע"י קלייתן. וכתב הר"ש שהטעם הוא משום שנאמר לאכלה ולא להפסד, ואכילה שלא כדרך היא בגדר הפסד.

ונתבאר לעיל [הלכה ב] שלענין הגדרת הפרי כדרכו לאכול חי או מבושל, די בזה שיש מיעוט חשוב של פירות הנאכלים גם באופן זה, א"נ שיש מיעוט חשוב של אנשים האוכלים באופן זה כדי להתיר לאוכלו כן. אבל מיעוט קטן אינו נחשב, דבמלה דעתם של העושים כן.³⁹

קילוף פירות הראויים לאכילה אף בלי הקילוף

כתב החזו"א [סי' יד ס"ק י ד"ה נראה] רכשם שאמרו בירושלמי [פ"א תרומות ה"ד] דמותר לקנב בירק של תרומה כל מה שהוא רוצה [פירוש להסיר העלים שאינם נאים כ"כ, אף שהם ראויים לאכילה], כן מותר לקלוף פירות שביעית אף בפירות הראויים לאכילה בלי הקילוף [כגון תפוחים ומלפפונים]. אמנם כתב שהקליפה קדושה עדיין בקדושת שביעית, וכדמצינו ברמב"ם [פ"א תרומות ה"י] שקניבת הירק אסורה לזרים, ולכן מניחה בכלי עד שתתעפש.

קליפה הראוייה לבהמה במקום שאין הגלים להאכילה לבהמות

כתב החזו"א [סי' יד ס"ק י ד"ה נראה] שלענין קליפה הראויה לבהמה נראה שאם רוב בני אדם מייחדין אותן לבהמה עדיין יש בה קדושת שביעית, ואם רוב בני"א אין מייחדין לבהמה פקעה קדושתה, וכמו שאמרו רוב עצים להסקה אף שראויין לבישול ולהתחמם.

אך הסתפק החזו"א אם זה תלוי במקום שבו נמצאים, לפי הנהגת רוב בני"א במקום זה, או שהדבר מסור לחכמים כפי התשמיש הראוי לדבר זה, ואפשר שהתשמיש הראוי לקליפה הוא ליתנה לבהמה, ועדיין יש קדו"ש.

עוד כתב שם החזו"א [סוד"ה וכל] שברמב"ם [הלכות כלאים פ"ה הי"ח] משמע שהדבר משתנה לפי המקום והזמן [דכתב שם הרמב"ם "עד שיקיים דבר שכמוהו מקיימין רבו העם באותו מקום"], וציין גם למשנה ברורה [סי' רב ס"ק מא] שהביא מדברי הברכ"י שהדבר משתנה לפי המקום והזמן.

אמנם בסדר השביעית להר"ז שפירא כתב דכל שראוי לבהמה יש להניחו בכלי עד שיפסד ממאכל בהמה, וכן נהג החזו"א בביתו אף בקליפין שלא היו עומדין למאכל בהמה.

ביאורים והערות

38. ולכן אם נשאר תבשיל של שביעית ואין רוצים לאוכלו, אין חיוב להכניסו למקרר כדי שישתמר, אלא רשאי להשאירו במקומו אף שהוא ממהר להתקלקל שם. [משא"כ אם היה כה"ג בתרומה היה צריך לשמרה במקרה].

39. משא"כ לענין להתיר סחיטת הפרי בעינין שיעור יותר גדול של בני אדם המחשיבים את המשקה היוצא מן הפרי כעיקר הפרי, וכפי שנתבאר לעיל [הלכה ב] בשם החזו"א.

קנין הלכה

מראי מקומות

גרם הפסד לפירות שביעית

עייין שו"ת מהרי"ט [ח"א סי' פג] שנשאל אם מותר ללקט את העלים של עצי התות לצורך תולעי המשי, שליקוט זה גורם הפסד לפירות התות. וכתב מהרי"ט שגרם הפסד לא נאסר בפירות שביעית, והביא ראיה מהירושלמי [פרק ז ה"א] שאמרו הדא קניבתא דירקא מסקין ליה לאיגרא והיא יבשה מן גרמה, והיינו דקניבת ירק [עלי ירק שאינם נאים כ"כ ודרך בני אדם להסיר אותם ולא לאוכלם אף שראויים הם לאכילה] אין להאכילה לבהמה, דמאכל אדם אסור ליתנו לבהמה, אך מותר להעלותה לגג והיא מתייבשת מעצמה, ואז לא תהא ראויה אלא לבהמה. ונקט מהרי"ט שהעלאת העלים לגג נחשבת גרמא, ולמד משם שגרם הפסד מותר.

גם הרידב"ז מסלוצק [בית רידב"ז סי' ה ס"ק א] התיר גרם הפסד.

אמנם מלשון החזו"א [סי' יד ס"ק י ד"ה ולמדנו] יש ללמוד דס"ל שהעלאת הירק לגג נחשבת הפסד בידים, ושעם ההיתר להעלות לגג הוא משום שאם לא יעלה לגג ירקבו העלים, ונמצא שההעלאה לגג מועילה לעלים האלו, שיהיו ראויים לבהמה. ובספר מקדש דוד [זרעים סי' נט אות ה ד"ה הנה] הביא ראיה לאסור מהרמב"ם [פ"ה ה"ה], שכתב שאם הלכה הבהמה מאליה אל תחת התאנה ואכלה מפירות שביעית, אין מחייבין אותו להחזירה, שנאמר ולכהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, ואי נימא דגרם הפסד מותר כ"ש שאין צריך למנוע מהבהמה מלאכול, ואין צריך לזה פסוק.⁴⁰

לשון הרמב"ם אינו ממפל לאכול תבשיל שנפסד וכו'

מקור הלשון הזו הוא בירושלמי, ושם נוסף עוד דאין מחייבין אותו לאכול קניבת ירק. וכעין זה כתב הרמב"ם [פ"ג מע"ש הי"א] שאין מחייבין אותו לאכול פת שעופשה ושמן שנסרה, והוסיף הרמב"ם דכיון שנפסל מאוכל אדם פקעה ממנו קדושה. ועייין חזו"א [סי' יד ס"ק י ד"ה ירו'] שנתקשה בלשון הירושלמי והרמב"ם דהא אין חיוב כלל לאכול פירות שביעית, ומה ס"ד שיתחייב לאכול תבשיל שנפסד. וכתב החזו"א שהביאור הוא שאין מחייבין אתו להתייחס לתבשיל זה עדיין כמאכל אדם [לענין שיהא אסור להאכילו לבהמתו], אלא פקע ממנו דין מאכל וממילא רשאי להאכילו לבהמתו. [והוסיף החזו"א דמעשה נראה דאסור לאדם לאכול תבשיל זה כיון שראוי לבהמה ואכילת האדם אינה אלא הפסד].

הלכה ד

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

משנה פ"ח מ"ז ר"ש ורא"ש ורמב"ם.

גמ' זבחים דף עה: תני תנא וכו' עד דף עו. הכא נמי תרומת ירק דרבנן.

ביאור הגר"א בשנות אליהו על המשנה פ"ח מ"ז הנ"ל.

מאכל אדם שנפסל מאכילה וראוי לבהמה

חזו"א סי' יג ס"ק טו ד"ה כ'.

ביאורים והערות

40. ובספר משפטי ארץ [פרק כא סעיף טז הערה 22] הביא את הוראת הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאמר שמאכל העומד לאכילת אדם אסור לגרום לו הפסד, וגם לא לגרום לו להפוך למאכל בהמה, אבל אוכל שבודאי לא יאכל ע"י האדם כגון קניבת הירק, אין לאסור לגרום לו להפוך למאכל בהמה, ולכן מותר להעלותו לגג.

קנין הלכה

מראי מקומות

מראה מקומות

מקור הדין הוא במשנה פרק ח משנה ז.

ונחלקו הרמב"ם והר"ש בביאור המשנה:

[א] הרמב"ם מפרש שהחשש הוא שמא הירק של השביעית יפסל מכח התרומה, שאם התרומה תמא יצטרכו לשרוף גם את הירק של השביעית. וכן משמע גם מלשון הרמב"ם ביד החזקה.

[ב] הר"ש והרא"ש מפרשים שהחשש הוא שמא השמן של התרומה יבוא לידי פסול, כשיגיע הזמן של הביעור. 41 וכפירוש של הר"ש והרא"ש מבואר להדיא בגמ' [זבחים דף עו.], וכבר תמה בהגהת היעב"ץ על פי' הרמב"ם.

[ג] אמנם הגר"א בשנות אליהו במשנה זו כתב שהאיסור הוא בין מחמת התרומה ובין מחמת השביעית, וכן כתב החזו"א [סי' יד ס"ק יג]. 42.

האם מותר לבשל ירק של תרומה בשמן של שביעית

בגמ' [זבחים דף עו.]. דנו לומר דאפשר שגם ר' שמעון אוסר להביא קדשים לבית הפסול, אך בתרומת תבלין וירק שהם דרבנן לא חייש לזה. ולפי"ז דין רע"א במשנה לומר שאף לת"ק שאסר להביא קדשים לבית הפסול יהא מותר בתרומת ירק דרבנן. [רע"א אויל כשיטת הר"ש והרא"ש שהחשש הוא לגבי התרומה, שעלולה לבוא לידי פסול בזמן הביעור של השביעית. אמנם בחזו"א [שם] מבואר דאסר גם בירק של תרומה. [וכן הוא בתפארת ישראל על המשניות, עיי"ש שכתב דנהי דמצד התרומה החשש יותר קל כיון שתרומת ירק דרבנן, מ"מ מצד השביעית יש לחוש שמא ימא הירק ויצטרך לשורפו עם השמן של שביעית הבלוע בו].

הלכה ה

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

האם פירות שביעית הם הפקר לבהמה

תוספתא פ"ה הי"ג.

ירושלמי ריש פ"ו דפאה.

תוס' ר"ה דף ט. סוד"ה וקציר [השני] ורש"ש שם.

משנה פ"ט מ"ד אין אוכלין על השמור, ופיה"מ לרמב"ם.

חזו"א סי' יד ס"ק ד ד"ה פירות.

מראה מקומות

הטעם שלא ליתן מאכל אדם לבהמה הוא משום דחשיב הפסד, ואף שמותר להדלקת הנר בשמן של שביעית, ודרשינן לה מדכתיב לכם לכל צרכיכם היינו דוקא כשהוא צורך האדם, אבל אכילת הבהמה נחשבת צורך הבהמה ולא צורך האדם.

ביאורים והערות

41. ואף שלפי הר"ש הביעור הוא הפקר, כתב החזו"א [סי' יד ס"ק יג] שהחשש הוא שמא לא יבער בזמן הביעור בשוגג או באונס, ויאסור הפירות.

42. וציין החזו"א לגמ' בכורות [דף יב:]: שהקשו שתיפטר עיסה של שביעית מהפרשת חלה, משום דחיישינן שמא תיטמא החלה ויצטרך לשורפה, ונמצא גורם שריפה לפירות שביעית, ונהי דלא מסקינן הכי משום שאין לבטל מצות הפרשת חלה משום החשש הזה, אך בעלמא כשאין ביטול מצוה, יש לחוש.

קנין הלכה

מראי מקומות

מאכל אדם שנפסל מאכילת אדם, דייק בחזו"א [סי' יג ס"ק טו ד"ה כ'] מדברי הגר"א על הירושלמי [פ"ו ה"א בההיא קנביתא דירקא] שמותר להאכילו לבהמה. [ולענין אי שרי לעשות ממאכל כזה מלוגמא, כתב החזו"א (שם ס"ק כד) שהר"ש אסר, אך הגר"א הנ"ל התיר גם מלוגמא].

האם פירות שביעית הן הפקר לבהמה

בתוספתא [פ"ה שביעית הלכה יג] איתא דאף שאין מאכילין פירות שביעית לבהמה, מ"מ אם הלכה הבהמה מאליה אל תחת התאנה ואכלה, אין מחייבין אותה להחזירה שנא' ולבהמתך אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול. ובירושלמי [פ"ו פאה ה"א] מבואר דהפקר בשביעית הוא הפקר גם לבהמה. אמנם בתום [ר"ה דף ט. סוד"ה וקציר (השני)] כתבו דשומרי ספיחין בשביעית לא עברו על איסור שמירת הפירות כששמרו מבהמה ומחיה, ומבואר מזה שמותר למנוע מהבהמה מלאכול פירות שביעית. עוד הביא החזו"א [סי' יד ס"ק ד ד"ה פירות] מהמשנה [פ"ט מ"ד] דנחלקו אי אוכלין על השמור, ופירש הרמב"ם שהשמור הוא בבית ובגנים, ומבואר שמותר לשמור מן החיה. ובלא"ה כתב החזו"א שלא שייך לאסור על בהמה מלאכול פירות הפקר. ולכן כתב החזו"א שאף שההפקר של השביעית הוא הפקר גמור, אף לבהמה, מ"מ מותר למנוע מבהמה וחיה להגיע אל הפירות, והנפק"מ בהפקר הוא בהא שאם הלכה הבהמה ואכלה אין מונעין אותה מלאכול, ואף אסור למנוע אותה מלאכול. כתב החזו"א שהדין הנ"ל שבהמה שהלכה ואכלה אין מונעין אותה, היינו דוקא כל זמן שהפירות מחוברים לקרקע ומופקרים, אבל אם האדם תלש אותם וזכה בהם והלכה הבהמה ואכלה, צריך למנועה מלאכול, דמעתה אין הם מופקרים עוד לבהמה.

הלכה ו

מקורות להלכה – לעזרת המעיין

משנה פ"ח מ"ב, ר"ש ורמב"ם.
ירושלמי פ"ח ה"ב.
תוספתא פ"ו ה"ג.
רמב"ם פ"א מתרומות ה"ג.
אין סכין במרחץ.
ירושלמי פ"ח סוף ה"ב.
מקדש דוד זרעים סי' נ"ט ד"ה כתב מהרי"ט.

מראה מקומות

המקור להא דלא יסוך יין וחומץ הוא במשנה פ"ח מ"ב. ואיתא בירושלמי [פ"ח ה"ב] דההיתר לסוך בשמן קאי גם על מי שחושש בראשו או שיש בו חמטין, ואין דנים אותו כסך לרפואה והו"ל כמלוגמא ויאסר, דסו"ס סך את גופו כדרכו. ובתוספתא [פ"ו ה"ג] איתא סך אדם שמן ע"ג מכתו ובלבד שלא יטול במוך ויתן ע"ג מכתו.⁴³ והובאה התוספתא בפאת השולחן.

קנין הלכה

מראי מקומות

הטעם שלא לפטם את השמן נתבאר ברמב"ם [פי"א תרומות ה"ג] שהוא מפני שמוציאו מכלל מאכלות ועושהו שמן משחה. [ואף שהשמן ניתן לסיכה, מ"מ הוצאתו מכלל מאכל השיבא הפסד].

הטעם שלא לסוך במרחץ נתבאר בירושלמי [פ"ח סוף ה"ב] שהוא משום בזיון קדשים. ומכאן למד המהרי"ט [ח"א סי' מג] שיש קדושה מסויימת בפירות שביעית. 44

ביאורים והערות

44. וכתב במקדש דוד [זרעים סי' נט ד"ה כתב המהרי"ט] דכן מבואר גם בשנות אליהו [פ"ח מ"ג] על הא דאין מוכרים פירות שביעית במדה ובמשקל, וכתב הגר"א שהוא משום בזיון. ועוד כתב המקדש דוד דנראה שזה הטעם להא דאיתא בתוספתא [פ"ו ה"ו] שאין סכין שמן של שביעית בידים טמאות, הובא להלן [הלכה ז].

שאלות לחזרה על החומר הנלמד בחודש טבת תשע"ה
הלכות שמיטה
מיוסדות על הרמב"ם, הכס"מ ומהר"י קורקוס

פרק ד הלכה כ

- א. בצלים של שיטת שעקרן וירדו עליהם גשמים בשביעית וצמחו, מה דין העלין ומה דין הבצלים עצמן, ומה הטעם;
(1) כל זמן שהעלים ירוקים?
(2) כשהשחירו העלים?
- ב. באר פי' המשנה לשיטת הרמב"ם, לשיטת רש"י, ולשיטת הר"ש והרא"ש?

הלכה כא

- ג. בצל שעקרו בשביעית ונטעו בשמינית ורבו גידוליו על עיקרו;
(1) באר סוגיית הש"ס בנדרים, אם גידולי היתר מעלין את האיסור?
(2) מהי מסקנת הש"ס בהא, ומה הטעם?
(3) האם איבעיית הש"ס היא רק על העיקר או אף על הגידולים?
(4) איך ביארו הראשונים תירוץ הגמ' 'שאני שביעית הואיל ואסורה ע"י קרקע'?
- ד. (1) האם סוגיא דירושלמי פ"ו פליג על הבבלי?
(2) איך פסקו הרמב"ם והראב"ד בסוגיא זו?
(3) מה הפי' מדוכנין ומרוכנין?

הלכה כב-כג

- ה. מה פי' הכתוב 'את ענבי נזירך לא תבצור';
ו. מה הפי' 'מוקצה' שאין קוצין בו התאנים?
ז. באיזה אופן מותר לכתוש זיתים של שביעית?
ח. האם האיסור דוקא בשמור או דוקא בהפקר?

הלכה כד

- ט. הנועל כרמו או גודר שדהו בשביעית - על מה הוא עובר?
י. פירות שמורים, האם מותרים או אסורים באכילה?
יא. (1) כמה מותר לבעל השדה להביא לעצמו לתוך ביתו?
(2) אם הביא יותר מכך, האם מותרים או אסורים באכילה?

הלכה כה

- יב. (1) בזמן בית שני, האם היה נוהג יובל?
(2) למי"ד שלא היה היובל נוהג, האם שמיטה נוהג מדאורייתא, ומנלן?
יג. שלא בזמן הבית;
(1) כמאן פסק הרמב"ם כחכמים או כרבי?
(2) ואיך מתיישב הא דאמר רבי בשתי שמיטות הכתוב מדבר?
(3) ואיך מתיישב מה שכתב הרמב"ם דשביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם?
יד. האם שמיטת קרקעות נוהגת רק במי שיש לו בית, ומנלן?

הלכה כו

- טו. שלש ארצות לשביעית וכו';
(1) מה דין מקום שהחזיקו בו עולי בבל?
(2) מה דין מקום שהחזיקו בו עולי מצרים?
טז. (1) לפי רבינו שמשון מה הפי' לא נאכל ולא נעבד?
(2) ומה הקשה מהר"י קורקוס על פירושו?
(3) לפי הרמב"ם בפי' המשנה, מה הפי' לא נעבד ולא נאכל, נאכל ולא נעבד, נאכל ונעבד?

- (4) ומה הקשה מהר"ק על פירושו?

5) לפי הרמב"ם כאן, מה הפיי לא נאכל ולא נעבד, נאכל ולא נעבד, נאכל ונעבד?

הלכה כז

- יז. האם שביעית נוהגת בסוריא מן התורה ומדרבנן, ומה הטעם?
יח. עמון ומואב, מצרים ושנער;
(1) האם שביעית נוהגת בהן?
(2) האם חייבין במעשרות?
(3) ואיזה מעשרות?

הלכה כח

- יט. עבר הירדן;
(1) מאי טעמא שביעית נוהגת בה?
(2) מנין דשביעית אינה נוהגת בה מדאורייתא רק מדרבנן?
כ. איזה תירוצים למדנו על קושיית הראב"ד שלא היה להרמב"ם להביא עבר הירדן מק"ו שהרי לא החזיקו בה עולי בבל?
כא. איך מתיישבת הלכה זו עם מה שלמדנו במס' ידים שעמון ומואב הם מחו"ל ואין שביעית נוהגת בהן?

הלכה כט

- כב. גוי שזרע פירות בשביעית בקרקע שלו, לדעת הרמב"ם, מה דין הפירות, ואיזה טעם נתן הרמב"ם לדבריו?
כג. מה הוקשה לבעל כפתור ופרח על דברי הרמב"ם, ומה הוכיח מקושייתו?
כד. איך יישב בעל כסף משנה דברי הרמב"ם קושיות הכפתור ופרח?
כה. מה הפיי במה שכתב הרמב"ם שאין קנין לגוי בארץ להפקיע ממצוותיה?
כו. ואיך ביאר הכסף משנה את דברי הרמב"ם?
כז. איך יישב מהר"י קורקוס דברי הרמב"ם מקושיות הכפתור ופרח?
כח. ואיך ביאר מהר"י קורקוס את דברי הרמב"ם?
כט. מה הדין כשזרע ישראל בקרקע הגוי, ומה הדין?

פרק ה הלכה א-ג

- ל. פירות שביעית שדרך לאכול חי או מבושל האם מותר לשנות מדרך אכילתן?
לא. תבשיל שנפסד ופת שעופשה, האם מחוייבין לאוכלן?

הלכה ד

- לב. האם מותר לבשל ירק של שביעית בשמן של תרומה, ומה הטעם?
לג. ומה הדין לבשל מעט ולאכלו מיד - לכתחילה ובדיעבד?

הלכה ה

- לד. פירות המיוחדין למאכל אדם האם מאכילין אותן לבהמה חיה ועוף?
לה. הלכה הבהמה מעצמה לאוכלן האם מחזירין אותה, ומנין?

הלכה ו

- לו. האם מותר לסוך שמן, יין וחומץ?
לז. האם מותר לערב שמן ויין ולסוך, ומה הטעם?

שאלות בענינים הנלמדים בחודש טבת תשע"ה

הלכות שמיטה

- א. ירקות מחו"ל או מעבר הירדן המגיעים מיד אחרי השביעית.
 1. האם צריך עדיין לחשוש לקנות סתם ירקות משום ספיחין.
 2. והאם הדין שונה כאשר ידוע שסחורה זו היא מתוצרת הארץ.
 3. בזמנינו שהירקות מגיעים מקירור האם בכל סוגי הירקות צריך לחשוש לספיחין עד חנוכה.
 4. אם לא היה גשם ולא גדלו כמעט ירקות עד חנוכה, האם גם אחרי חנוכה צריך לחשוש לספיחין.
 5. עלי חסה וכדו' האם מותר לקנות אותם מיד בתחלת שמינית, ולהיפך בננות, אננס וכדו' שזמן גדילתם כעשרה חודשים, האם מותר לקנות אותם בחנוכה.
 6. קטפו בטעות ירקות לפני חנוכה, האם אפשר לשמור אותם עד אחרי חנוכה או עד שיגדלו ירקות חדשים כאלו.
 7. וירקות שידוע, או ספק האם גדלו בשביעית, האם לאוכלם אחרי שכבר גדלים כמותם או אחרי חנוכה.
 8. וכן ירקות שמגיעים מיד אחרי חנוכה מקירור וברור ששהו שם לפחות כמה שבועות, האם מותרים באכילה. - וכן קופסאות של שימורי ירקות האם יש זמן שאפשר לקנותן ולא לחשוש לספיחין.
 9. וכאשר כל הירקות מגיעים בארגזים שכתוב עליהם מבחוח תאריך הקטיפה, עד מתי צריך להמתין.
 10. וכן ירקות שנמצאים בשנת השמיטה בשוק, ורוב הירקות שבשוק הם משל נכרי, או מעבר הירדן וחו"ל, האם צריך לחשוש ולא לאכול את אותם ירקות.

תשובה א. - הל"ו- ח. -עד מתי זמן חשש ספיחין.
בר"מ ה"ו כ' שמחנוכה מותרים, ובה"ז שבצלים רק שמיעשו כיוצא בהם, וכן שאר פירות, ועשה הבכיר הותר האפילו, ושמותר ליקח ירק מיד, ובמהר"י קורקוס הביא ב' טעמים מהר"ש, ובביאור הדברים כתב בחזו"א סימן ט' סק"ג שב' טעמים נאמרו, גם כי מאחר וכבר מצוי לא ניכר שמשתמשים בפירות שביעית, ועוד שאין דרך להטמין לזמן כזה. - ומחנוכה גם אם לא עשו כיוצ"ב שכבר הוסח דעתם ואין לחשוש שיבוא לשמור משביעית. - ובין נלקט לפני הכדי שיעשו ובין לאחר מכן לדעת הר"מ מותר אבל לדעת הר"ש והראב"ד אסור. - אבל נלקט בשביעית גם לדעת הר"מ נשאר באיסורו לעולם. - ומכדי שיעשו או חנוכה תלינן ולא צריך לחשוש, ואז מותר אפילו מה שגדל תחלה כי כבר לא גזרו, - ורבי שהתיר מיד מסתפק בחזו"א האם הוא דין כללי לא משום תליה אלא שמאחר וכבר מצוי, ב' הטעמים כבר לא קיימים, או שהוא רק מדין תליה ובשביעית אסור מדין לקיחה מע"ה. - ואם רק מדין לקיחה א"כ כשאינו לוקח ממנו אלא יש לו ספק על ירק מותר, אמנם אפשר שבשביעית אסור בכל ענין כי קיים את הגזירה שוב שיזרעו ויאמרו שזה משל חו"ל כן ביאר כונתו במשנ"י עמוד קנ"ג. וכאשר יש רישום שאין תליה אבל כבר הוסח דעתם לכאורה תלוי בטעמים, וכן כאשר במציאות הוא מין שאין כיוצ"ב עד חנוכה - ובאלו כגון חסה שגדל בכמה ימים מותר, וזהו ביאור במשנה מיד לטעם השני של הרע"ב וכמש"כ הגר"א, ועיין צה"ל סקס"ט. - אמנם לדעת הגר"א ועוד שכל מעלת חנוכה הוא רק בגלל שכבר יש, א"כ באלו שעדיין אין כמוהו נשאר אסור, ולדעתו זהו הלכ"ח של לוף שמאחר והוא מתקיים הרבה זמן בארץ אסור עד שיעשה כיוצ"ב, וכ"כ בפאה"ש פ"ג בית ישראל ט' לענין בצלים, אבל לדעת החזו"א דינו ככל ירק, ולכאורה הוא נפק"מ לקירור בזמנינו. - ועיין בביה"ל ד"ה מר"ה, וד"ה מאימתי. - וכאשר מחמת רישומים על האריות וכדו' ידוע כל אחד מאיזה תאריך - ובדר"א סקנ"ג הביא מהתוספתא שלמרות שיש רק בקרוב הותר גם הרחוק, וכן כשיש במקום אחד הותרו כל המקומות אבל הותר מין אחד לא הותר ב' ואפילו לחין ויבשים הוא כב' מינים וא"כ יש לדון שה"ה במצב שכבר לא דומה ממש, - אלא שבכל הנ"ל זה רק כשלא ידוע שנזרעו בידים אבל אם נזרעו בידים לדעת הר"מ הט"ו אמנם דינו כספיחין אבל לדעת הראב"ד שם נשאר באיסורו, וממילא ספיקו הרי"ז כספק ואינו קשור לכל הנ"ל, אמנם אם רק בשדות יש ולשוק עדיין לא הגיע.

- ב. ירקות של נכרי בתחלת שנת השמינית.
 1. האם צריך לשמור בהם קדושת שביעית.
 2. האם אסורים בסחורה והאם חייבים בביעור.
 3. אם כבר יש בשוק מהחדש, או שכבר הגיע חנוכה, האם צריך לשמור את הירקות החדשים ואת הישנים בקדוש"ש.
 4. ירקות שגדלים בשדה בשביעית ונגמרו בשמינית האם חייב להפקירם.
 5. והאם לבנות הנלקטות בשמינית יש קדושת שביעית.

תשובה ב. - קדוש"ש בעד שיהיה כיוצ"ב.

בחזו"א ט' י"ג - ט"ו, מצדד שגדר הגזירה הוא שיש על הנלקט בשמינית דיני שביעית, וגזירה זו היא אפילו בכאלו שעיקר הגזירה של ספיחין אין עליהם, אמנם אחרי שעבר הזמן פקע ממנו למפרע, - וכן לענין סחורה וביעור. - ולענין הפקר נוטה שלדעת הר"ש שדין קדוש"ש שלו היא מה"ת צריך להפקיר, וממילא ה"ה בננות שאין עליהם דיני ספיחין אבל נחשב כירק.

ג. גרעינים או קמח מחמשת מיני דגן המגיעים לשוק אחרי שנת השמיטה.

1. עד מתי צריך לחשוש להם לקדושת שביעית, ומשום ספיחין.
2. וכן שעועית, אפונה, גרעיני חמניות, על אלו מהם צריך לנהוג קדושת שביעית בשנה השמינית, ועד מתי צריך לחשוש בהם משום ספיחין.
3. וכן פירות שחנטו בסוף השנה השישית ועיקר גידולם היה בשנת השמיטה האם צריך לנהוג בהם דיני שביעית.

תשובה ג. - תבואה וקטניות ופירות בגזירת הטמנה.

ר"מ הל"י תבואה וקטניות אסורות משום ספיחין, ובהל"ג לענין יצאו לשמינית שהולכים אחר עונת המעשרות, וממילא אם הביאו שליש לפני ר"ה יש עליהם דיני ספיחין, אבל אם הביאו אחרי ר"ה כבר אין להם כל גזירת ספיחין ודיני שביעית, חזו"א סימן ט' סק"ד ד"ה ודברי ובסק"ז. - ומבואר בחזו"א שם סק"ט שבהם אם הביאו שליש אחרי ר"ה אין גזירת הטמנה וממילא אינו צריך להמתין לכיוצא בהם ולא לחנוכה - ובר"מ כתב וכן שאר הפירות אין לוקחים וכו', ובחזו"א קשה שכל שחנט בשמינית לא מצינו שגזרו, וביארו על ירקות, אלא שבתוס' מבואר שאם כבר זמן מרובה בשביעית ג"כ קיים גזירה זו, וכתב שהנפק"מ רק לענין אתרוג וכדו'.

ד. גרעינים או קמח של חמשת מיני דגן, וכן אפונה עדשים וכדו'.

1. האם מותרים בשביעית לאכילה.
2. האם לענין זמן איסור ספיחין שלהם בשביעית דינם חמור יותר מבירקות.
3. ממתן חל עליהם קדושת שביעית ודיניה.
4. עד איזה שלב לא צריך לחשוש לקדוש"ש, לסחורה, ולספיחין, באורז ושומשומים.

תשובה ד' - דיני קטניות.

גדר קטניות מבואר בר"מ פ"א הל"ח מהלכות כלאים כל שגם הזרע נאכל. - ובחזו"א כ"ז ז' שאפילו אם הזרע נאכל רק לעופות אפשר שנחשב כקטניות, ודינם בהל"ט שמהביאו שליש. - ולמרות שדינם משהביאו שליש אבל יש להם איסור ספיחין, כמבואר בהל"י. - וזה ברוב הקטניות אבל באלו המבוארים בהל"א שכל ערוגה מביאה שליש בזמן שונה לענין ספיחין נתנו זמן של גמר הפרי, והיינו שכבר לא משביחים יותר בקרקע חזו"א סימן ז' סק"ט ז' דלא כהחולקים עיי"ש סק"ו ד"ה והא. - ובר"מ לענין ההיתר כתב שנגמר פרים לפני ר"ה הרי הם כשישית ולענין האיסור כתב שאם נגמרו אחר ר"ה אסורים משום ספיחים.

ה. פרדס אתרוגים.

1. האם מותר בתחילת שביעית ובתחילת שמינית לקטוף משם אתרוגים.
2. האם בעל פרדס אתרוגים יכול מספק לעכב את הבאים מלקטוף בתחלת שביעית או שמינית.
3. וכן האם חייב להפקיר את האתרוגים הגדלים בתחלת שביעית או שמינית.
4. ומי שקטף בשביעית האם מעשרם עם ברכה.
5. והאם בעל השדה יכול להוציא ממנו בחזרה את הפירות שקטף ללא רשות.
6. ומה דין כל הנ"ל בלימונים, תפוזים, ושאר פירות הדר.

תשובה ה. דיני אתרוג

בר"מ הל"ב מבואר שמדינא הוא אחרי חנטה, ומתעשר בתר לקיטה להחמיר, ולדעת הראב"ד הגר"א ועוד כולו בתר חנטה. - ולענין שאר פרי הדר כתב בחזו"א כ"א ט"ז להקל כהסוכרים שאתרוג דינו בכל בתר חנטה, אמנם בסימן ט' סק"ז כתב שקרוב הדבר שדינם כאתרוג וראוי להחמיר כדעת הר"מ, - אמנם בכס"מ מתבאר שהר"מ מסתפק ומחמיר מספק. - ובסימן ז' סק"ד שאינו רשאי לעכב ביד מי שבא לזכות, אבל אחר אינו רשאי לזכות בו וממילא אינו כהפקר וחייב במעשרות מספק. ובר"א ביה"ל ד"ה הרי הוא הביא קושיית האחרונים שיתחייב להפקיר משום שאינו רשאי בין כך ליקחם לעצמו מספק, והאם נחשב כלפיו כספק ממונות או ספק איסורים, ואם נחשב לממונות ואינו חייב להפקיר א"כ יש לדון האם יוכל להוציא מהלוקט - אבל חנט בשביעית ונכנס לשמינית לענין מעשר כתב בחזו"א סימן ז' סק"ד שנוראה שפטור, ועוד שהיה הפקר בשנת השביעית וחזר וזכה, ודלא כהר"ה שסובר שנתברר למפרע שלא היה הפקר.

1. ירקות שהתחילו לגדול מעט מאוד בשנת השמיטה

1. האם חייב לשומרם בשמינית בדיני קדוש"ש וסחורה.
2. האם הם חייבים בתרו"מ.
3. התחילו להגיע מאותם ירקות מחו"ל.
4. האם יש מצב שירקות אלו פוקע מהם קדוש"ש.

תשובה ו'.

מבואר בר"מ שירק בתר לקיטה, אמנם כל שעדיין יש את הגזירה של ספיחין המבואר בהל"ו-ט יש עליהם גם כל דיני שביעית, ומ"מ אחר זמן ההיתר של כיוצ"ב וכדו' גם ירקות אלו מאחר ובעצם אינם של שביעית חזרו להיתרם, כך מתבאר בחזו"א סימן ט' סק"ג.

2. ירקות הגדלים בשביעית.

1. האם בעודם מחוברים לקרקע מותר למוכרם לנכרי.
2. וכן האם בעודם מחוברים לקרקע מותר לקלקלם, - לדרוך עליהם - או להנות מהם ע"י שריפה.
3. וכן ירקות כאלו המתקיימים בקרקע יותר משנה, גדלו בשישית או בשביעית ועתידיים להשאר מחוברים עד שמינית, האם חייבים להפקירם, וכן האם חייבים בביעור.
4. והאם ירקות שגדלו כמעט לגמרי בשנה השביעית אבל לקטו אותם מיד בתחלת השמינית, [כי הביאו הרבה מחו"ל] חייבים במעשר.

תשובה ז' - גרדי ירק לפני שנלקט.

מאחר ובירק תלוי בלקיטה, א"כ יש לדון בדינם בעודם מחוברים, וביותר שגם אם נימא כדבר פשוט שודאי שכאשר הם מחוברים מאחר ועתידיים להלקט בשביעית זה עצמו מחייבו בהפקר, כלומר שלכולם יהיה זכות לקיטה, מ"מ כאשר יכול להשאר בשמינית וממילא אינו מוכר שובא לידי כך, וקדושה במחובר עדיין הרי לא חיילא עליה לא יתחייב להפקירו, ועיין מש"כ בזה בחזו"א סימן י"א סק"ז ד"ה וירק. - ובאפיקי ים ח"ב סוף סימן כ"ה דן האם יש בכלל קדושה בירק בעודו מחובר, והאם ההפקר והקדושה באים כאחת בלקיטה. - ואם נחשיבו למופקר לגמרי גם במחובר א"כ שלא יתחייב בשמינית בתרו"מ - והאיך חוזר וקונה הבעלים את הירקות בתחלת שמינית, ועיין מעדני ארץ שביעית י"א סק"י, אבי עזרי שמיטה פ"ד כ"ד סוד"ה והנה.

3. ירקות שנגמר גידולם לגמרי בשישית אבל לא הספיקו ללקטם עד השביעית.

1. האם יש לחוש להם משום ספיחין.
2. האם שונה הדין אם כבר התייבשו לגמרי ורק נשארו מחוברים בשדה עד לזמן המיועד לקטיף.
3. אם התחילו לגדול בשישית מעט או הרבה, והמשיכו לגדול גם בשביעית.
4. כרוב שכבר גדל הרבה בשנה השישית וממשיך להוציא עלים חדשים בשנה השביעית, מה דינם של העלים החדשים.
5. בכל אלו האם מותר לקטוף ללא רשות. - והאם חייב לנהוג קדוש"ש. - והאם הם חייבים בתרו"מ.
6. ירקות המגיעים בתחלת השמיטה ממקומות המסופקים אם יש להם קדושת אר"י, האם צריך לנהוג בהם קדוש"ש.
7. כאשר ברור שמתחלת אלול לא השקו את הירקות שנלקטו בשביעית, האם צריך לנהוג בהם קדוש"ש.
8. בכל הנ"ל האם יש חילוק בין ירקות שמוציאים עלים והם אלו שנאכלים, לבין אלו שמוציאים פירות כגון קישואים, דלועים, אבטיחים, או שגם בהם בעלה המתחיל לצאת מספיק להתירם.
9. ירקות שצורת גדילתם היא ע"י שמכניסים שתיל לקרקע, כמה זמן לפני שביעית צריך להכניסו כדי שלירק הצומח לא יהיה דין ספיחין.

תשובה ח. - הלי"ב - זמן חלות איסור ספיחין וקדושת הירקות.

לדעת הר"מ הלי"א - י"ב מתבאר שהקובע לאיסור ספיחין הוא הלקיטה. לדעת תוס' בקידושין ב' ע"ב תלוי ברוב גידולו. לדעת הר"ש אפילו גדל מעט בשישית, ומ"מ כתב בחזו"א סימן ט' סק"ג שגם לדעת הר"מ אם נגמר לגמרי בשישית אינו ספיחין, ובחזו"א סדר ו' ועוד נקט להלכה כהר"ש וכ"כ להלכה הפאה"ש פ"ג ס"ג, - אמנם זה רק לענין ספיחין, אבל לענין קדושה ותרו"מ דעת הר"מ והרמב"ן שאולינן בתר לקיטה והלכה כותיהו, כ"כ החזו"א סימן כ"ז סק"ז. - אמנם לדעת הר"מ והרמב"ן מה"ת אזלינן לענין קדושה בתר לקיטה אבל לדעת הר"ש רק מדרבנן ונפק"מ באם נחשב דאורייתא שנתגלגל לדרבנן או רק ספק דרבנן, ובחזו"א סימן ט' סוסק"א כתב שהוא דרבנן. - ולמרות שמבואר בהל"ז שבצלים שמנע מהם מים הרי הם כפירות שישית מ"מ זה דין מיוחד במה שהוזכר שם אבל שאר ירקות בטלה דעתו א"כ הוקשו לזרע, דר"א סקט"ז. - ובחזו"א כ"ב סק"ב כתב לענין כרוב שהעלין החדשים אין בהם משום ספיחין עיי"ש טעמו, מאידך אם נפתח הגג והמשיכו לגדול עלים חדשים כתב בחזו"א שם ובסוסק"א שאינו כמוסיף אלא כגדילה חדשה. - ובמנח"ש ח"א סימן מ"ט רצה לחלק שכל מה שהתיר החזו"א כשהקלח כבר קיים הוא רק באלו שהעלין נאכלים ולא באלו

שמוציאים פירות, ודעת החולקים הוא כי אחרי שהעשב יוצא כבר אין את הגזירה של עוברי עבירה, וע"ע במה שהיקל החזו"א בזה בחו"ש פ"ד הל"ג סוף ט' ובמשנ"י ח"א סימן ל"ה, ובאלו שמעל הקרקע האם השרשה מספיק עיין בשב"ח ח"ב סימן ר'.

ט. ירקות הגדלין אחרי שביעית ויש חשש ששתלם משתילים שהוכנו בשביעית.

1. האם הם מותרים באכילה. - והאם יש להם קדוש"ש.
2. האם יש חילוק בין אם קנו אותם ממשתלה של נכרי או של ישראל.
3. ואם כל החשש הוא רק ששתלו משתילים שהוכנו בתחלת שמינית.
4. וכן מי שעקר בצלים של ספיחין שגדלו והשאירם בשדה ירד גשם והשורשו מה דינם, ודין גידוליהם.
5. והאם מותר לקנות בשביעית או בשמינית ירקות או בצלים מנכרי ששתלן משתילים או מירקות שקנה מישראל.
6. והאם מותר לקנות את השתילים עצמם שיש עליהם ספק שגדלו בשביעית או בשמינית ע"י עכו"ם או ע"י ישראל.
7. והאם מותר לקנות בצל שגדל מבצלים של שביעית ששתלו אותם בשמינית. - והאם צריך לנהוג בו קדוש"ש.
8. האם מותר אחרי שביעית לקנות מחילוני שדה שכבר נזרעה ירקות מיד במוצאי שביעית.

תשובה ט - מעלין את הגידולין - הלכ"א וסוף הל"ו.

לכתחילה אסור להשתמש בזרע מצד ספיחין, ועוד שכאשר הוא ראוי לאכילה אסור גם משום שאינו לאכלה ואין הנאתו וביעורו שוה כמבואר בחזו"א סימן ט' סק"ד, וממילא גם מעכו"ם שאין בו ספיחין אסור. - ואם הוא דבר שזרעו כלה גידוליו מותרים כמבואר בהל"ו, וכן קדוש"ש אין בהם. - ואם אין זרעו כלה מבואר בהלכ"א שכשרבו גידולים על העיקר בין הגידולים ובין העיקר מותרים, וכשלא רבו, העיקר נשאר אסור והשאר מותר, וכמבואר בחזו"א סימן ח' סק"א וסק"ז-ח, וממילא ה"ה לענין קדוש"ש. ושיעור ריבוי עיין בארוכה בביה"ל ד"ה הבצלים, - ואם גוי זרע מספיחין האסורים, לדעת הרש"ט הובא בצה"ל סק"ג אפילו זרעו בשביעית עצמו בזרעו כלה מותר, משא"כ בצל ולוף שיהיה אסור, ומאחר והגידולים מותרים מבואר בחזו"א דמאי ד' ט"ו ד"ה וכן שמו"ק מירשאל שדה מיד אחרי השביעית.

י. הרוצה לקיים הפקר כדינו.

1. האם מספיק שמשאיר את השדה פתוח או שצריך להפקיר לפני שלשה.
2. באיזה זמן ושלב יפקיר.
3. והאם יש לו חיוב גם בתחלת השביעית להפקיר את האתרוגים או פרי הדר הגדלים אצלו.
4. האם מותר לקטוף פירות מפרדס של חילוני או משל הסומך על היתר מכירה וכדו'.
5. והאם מותר לקטוף פירות בשדה שנפלה לקטן בירושה.
6. והאם מותר לקטוף פירות משדה של גוי.
7. שדה נעולה לחלוטין רוצה להכנס לתוכה לקטוף פירות האם מותר לו לפרוץ את הגדר ולקלקלה.

תשובה י' - חובת ההפקר ואם חל מאליו.

נחלקו הב"י והמהרי"ט ועוד האם יש מצוה להפקיר, וכאשר לא הפקיר האם יש אפקעתא, ואם יש אפקעתא האם יש גם חיוב להפקיר. - ובמנ"ח מצוה פ"ד דן שא"כ של חש"ו לא יהיה הפקר. - ועיין פאה"ש כ"ג כ"ט ובית הריב"ז ס"ד ס"ח. - ואם הכל תלוי בהפקר שלו א"כ צריך שיפקיר רק כאשר הפרי כבר במצב שחל עליו קדושה. - ועיין בדר"א פ"ה ל"ז ביה"ל ד"ה משיתחיל שדן בדברי החזו"א מאימתי חל ההפקר כשהוא מעצמו, ועיין גם בחזו"א י"ט סק"א מש"כ בזה, וא"כ ה"ה כשצריך להפקיר. - ויל"ע שלפ"ז פירות כאלו שכל אחד מהם גדל בפנ"ע יצטרך כל עת להפקיר. - ועיין תורת הארץ פ"ח ס"ב-ס"ד, ומעדני ארץ סימן ה' סק"ו. - והאם נחשב לספק איסורים או ממונות עיין דר"א פ"ד הלי"ב ביה"ל ד"ה הרי הוא, והאם הקוטף יכול לומר קי"ל כהסוברים שמופקר מאליו. - ולענין שדה עכו"ם בחזו"א סימן י"ט סק"ד מסתפק בדעת הב"י, וכן בסימן כ' סק"ז ד"ה ומיהו דן בזה. - ויל"ע האם בזמנינו שיש לפחות מיעוט כזה א"כ ללא בירור וידיעה הכל יאסר מצד קבוע. - ועיין אגרו"מ יור"ד ח"ג סימן צ' ד"ה והטעם. - ואם הוא מופקר מעצמו, למרות שאחרי התקנה אינו צריך לפרוץ ומספיק שמשאיר פתוח ואינו נועל, ולדעת החזו"א במקום הצורך גם כאשר משאיר אפשות ע"י הודעה וכדו', אבל אם נעל זכותו לפרוץ ולהכנס כמבואר בחזו"א סימן ט"ו סק"א. - ועיין מש"כ בזה בפ"ד צה"ל סק"צ"ז.

יא. מי ששדהו נמצא במקום שאין דריכת אנשים כגון על הגבול או בגלל מצב ביטחוני וכדו'.

1. כאשר אין חשש שיבואו גויים אבל ברור שרגל אדם לא מגיעה לשם, האם מותר לו לנעול את השדה.
2. והאם מותר לו לאסוף או לקטוף את כל הפירות כדי לחלקם לאנשים, או שעליו להשאירם להרקב ולנבול.
3. וכאשר לא רוצה שיקלקלו לו את העצים, האם מותר לו לנעול ולקטוף ע"מ להוציאם את הפירות מחוץ לפרדס ולהניחם הפקר לכל דורש.

4. האם מותר לבעלים בכה"ג לפחות לעמוד במקום ולקטוף לכל אחד לפי בקשתו.
5. כאשר הכניסה לחצר או לגינה היא דרך החצר שדר בה, והאם מותר לו לנעול את החצר ולהוציא את הפירות החוצה לכל המעוניין.
6. אם סבר שמותר לו לנעול ולהוציא, אחרי שנעל נודע לו שאסור, האם חייב להוציא את הפירות או שיכול לזכות בהם.
7. וכאשר ישנם כמה אתרוגים יפים בודדים במקום מסויים בשדה בשיעור המותר גם לבעלים לקטוף לעצמו, האם מותר לבעלים לשמר אותם לעצמו.
8. כאשר הבעלים נועלים בלילה שלא יפריעו לו, האם זוכה בפירות שנפלו בלילה בחצר, או לתוך הארזים הנמצאים שם ושייכים לו.
9. וכן מי שיש לו כמה עצים בודדים של אתרוגים בחצירו האם בכלל חייב להפקירם, וכן האם מותר לקטוף מהם ללא רשות.

תשובה י"א- הלכ"א- גדרי חובת ההפקר במחובר ובתלוש.

בכס"מ ומהר"י קורקוס הלכ"א מבואר שחובת ההפקר הוא לקחת ולא להוציא, ובחזו"א סימן ט"ו סק"א כתב שהמצוה הוא במחובר, ואם לקט בעצמו זכה. - ואם זהו הטעם יל"ע שגם כאשר עומדים ומוריד עבורם מאחר ויכול לזכות לעצמו ביטל ההפקר. - אמנם עיין במשפטי ארץ פ"ד ד' שכשחושש שיקלקלו את העצים יכול לעכב והרי"ז בכלל התקנה של גודר ואינו נועל, וכ"כ בצה"ל פ"ד רצ"ז, וכעין זה עיין בספר השמיטה פ"ב הערה 4 מהיריד"ז. - ובתורת הארץ פ"ח אות ד' ד"ה וגם כתב, שכל עוד שהם במחובר יש חובה להפקירם, וממילא אינו יכול לגודרם וביותר שהוא מופקע מקנין במחובר, וממילא גם כשיש לו מעט מאוד מחוייב להפקירם. - אבל במעדני ארץ סימן ה' סק"ו הביא מהשפ"א והרש"ש שלכאורה מתבאר בדבריהם שאם זה שיעור מועט כזה שמותר לקחת לעצמו אינו חייב להפקיר, ודן שא"כ יהיה מותר לו לגדרו, ועיין מה שתמה על הרש"ש בחזו"א סימן י' סק"ה ד"ה ואע"ג, - ומבואר בירושלמי שכליו של הבעלים זוכים לו רק אם נתכוין לקנות אבל ללא כונה לא, ובתורת הארץ פ"ח ס"ד כתב שזה רק בכליו אבל בשדהו גם כשעומד ע"י שמועיל לו לקנות דברים אחרים, לקנות פירות גם בשיעור המותר לא זכה, וא"כ ה"ה בזמנים שמותר לו לנעול שלא זכה וצ"ע.

- יב. עצי פרי הסמוכים לבית, והאנשים המגיעים ללקוט מפריעים לבעל העצים.
1. האם מותר לחסום את המעבר.
2. האם שכן אחר שהעצים לא שייכים לו יכול לחסום את המעבר.
3. אם יש אפשרות גישה לעצים ע"י מאמץ מבחוץ, האם בעל השדה חייב להשאיר את השדה פתוחה.
4. נכנס אדם וקטף אתרוג ורוצה לבדוקו האם הוא מהודר כדי לדעת האם לקטוף עוד, האם בזמן הבדיקה מותר לו לעמוד בשדה.
5. וכן אם נכנס וקטף תפוז וכדו' האם מותר לו להשאיר לאכול אותו בפרדס.
6. אם בעל השדה השאיר את השדה או הגינה פתוחה האם מותר גם לקצר את הדרך דרכו.
7. אם בעל הפרדס הניח כלי עבודה וכלים כבדים וכדו' בכניסה כדי שלא יוכלו להכנס, האם מותר לאנשים הרוצים לקטוף לעבור ולשבור בדרך הילוכם.
8. והאם מותר לקטוף גם סכך מעצי הסרק הגדילים באותה שדה.
9. וכן אדם שראה בשדה המופקרת כדינה כמות גדולה של אתרוגים יפים האם יש עליו איסור לגדור מסביב או להעמיד שומר ולא לתת לאנשים לקטוף.

תשובה י"ב. -נתינת גישה, ושימוש בקרקע לצורך הפירות.

מבואר בגמרא בנדרים שמדין ההפקר של הפירות יש גם זכות כניסה, ולכן כתב החזו"א ט"ו י"א שבדין הולכים ושוברים. - אלא שלמרות שיש חיוב לפרוץ ומצד התקנה לפחות שלא לנעול אבל כאשר ניזוק מדברים אחרים די באפשרות כניסה, עיין בדו"א פ"ז הל"ד ביה"ל ד"ה בגפנים. - אמנם רק כדי לקח הפירות, - ולמרות שמבואר בגמרא שרשמנא אפקריה לארעיה, מסתפק ברא"ש בנדרים מ"ב ע"ב האם זה גם כאשר יכול במאמץ לקחת מבחוץ, - ובר"ן ובמיוחס שם שודאי שבכה"ג אינו יכול להכנס. - מאידך לשונם הוא שהופקר ללקיטה ולאכילה, ורק להתעכבות אח"כ אסור, וכ"כ בריטב"א, ולשון הרא"ש הוא ללקיטה. - וה"ה שכל מה שאינו קדוש אינו הפקר. - אמנם כל שמירה

האסורה היא הסותרת הפקר אבל אדם אחר הוא רק אלם וכשהוא שומר אינו אלא גרמא בעלמא, ואינו ענין להפקר ואיסור שמירה, כמבואר בחזו"א סימן י' סק"ה ד"ה והקשו התוס'. ועייין מש"כ בדברי מלכיאל ח"א סימן ו' סקכ"ט.

יג. פרדס הנמצא באזור של חילונים או נכרים.

1. כאשר הבעה"ב לא מתגורר באזור האם יכול לנעול לגמרי, או שצריך להשאיר פתוח ולהעמיד שומר שלא יכנסו.
2. אם צריך להעמיד שומר האם זו חובת הבעה"ב.
3. כשהגוי רוצה לקטוף פירות לא לאכילה אלא כדי למוכרם ליהודים שומרי תומ"צ האם יש זכות לעכבו מכך.
4. אם קטף הגוי או החילוני פירות, האם מחובת בעל הפרדס או חובת כל הרואה לנסות לקחת את זה ממנו חזרה.
5. אם ילדים באים לקטוף סתם פירות לא לאכילה, האם צריך או אפשר למנוע מילדים מהם.
6. וכן כאשר רואה בעל חי אוכל מהפירות שעל העץ, או מפירות שכבר נלקטו ומונחים בצד האם חייב להרחיקו.

תשובה י"ג-הלכ"ל, והל"ח - שמירה מהאסורים באכילה והמקלקלים.

בר"מ הלכה ל' מבואר שמעמידים שומר מנכרי. - ובפ"ה הלכ"ה כתב הר"מ שהלכה הבהמה תחת התאנה אין מחייבין אותו להחזירה. - ובחזו"א סימן י"ד סק"ד כתב שאינו חייב להפקיר לבע"ח, והפטור מלהחזירה הוא כל זמן שעדיין לא זכה בה, ואסור להאכיל מאכל אדם לבהמה. - אמנם יש לעיין שכשאינו מאכיל והבע"ח אינו שלו לכאורה אינו אפילו כגרם הפסד ומה חובתו בזה. - ולענין נכרי דן החזו"א שהוא כן הפקר אלא שלגוי יש איסור אכילה כי הוא מיועד עבור הישראל. - ועיין מש"כ בזה בדר"א הכ"ד ביה"ל ד"ה מצות עשה, ובמה שדימה דין זה גם לאחרים שלא ישמרו בקדושה. - וא"כ כאשר הגוי ימכרם לישראל אין זכות לעכבו, וכ"כ בדר"א ה"ל ד"ה כדי. - ולכאורה כל זה אינו ענין וחוב כלל לבעה"ב יותר מאחר, אא"כ נימא שכשמשאיר פתוח וללא שומר הרי"ז כגורם בידים הפסד, שו"ר במהרי"ל דיסקין בספר השמיטה פרק ב' הערה 4 שכתב שהוא חוב הבעלים ואפשר שגם הבי"ד. - אמנם בדר"א שם מצדד שכלפי גוי יש דין מיוחד שלמרות שמופקר גם עבורו מ"מ צריך לדאוג שלא יגיע אליו ואפשר שזה יותר על המפקיר עצמו וצ"ע. - וברדב"ז בה"ל ובפ"ה הלי"ד מבואר שיש חיוב למונעם. - ומ"מ מאחר ומצד ההפקר הוא שלו כשכבר לקחו א"א להוציא ממנו.

יד. שדות של יהודים שכביכול נמכרו לגוי [ע"י היתר מכירה] והעכו"ם הם המגדלים את הירקות.

1. האם הירקות מותרים באכילה.
2. וכן אלו שסומכים על היתר מכירה אבל המלאכות נעשות ע"י עכו"ם, האם מותר לאכול את הירקות שלהם.
3. וכן שדות יהודים שמושכרים כל השנים לנכרים ויהודים הם העובדים שם בשביעית, האם הירקות הגדלים בשדה היהודי מותרים, [למתירים נעבד אפילו בנזרע בשביעית].
4. וכן שדה של יהודי הנמצא בשכנות לשל גוי, וכאשר הגוי זרע את שדהו זרע גם את של היהודי, האם הירקות הגדלים מותרים.
5. ומה דין הנ"ל כאשר השדה הסמוכה הוא של חילוני וזרע את שתיים.
6. והאם מותר לקנות ירקות ממקומות של נכרים שהם ממפוני גוש קטיף בכח.
7. והאם כל מקום של נכרי מותר לקנות, או שיש לחשוש שמה האדמה היתה שייכת ליהודי ולקחו ממנו בכח.

תשובה י"ד - ספיחין בשל נכרי - הלכ"ט.

למרות שכמבואר בר"מ הלכ"ט אין גזירת ספיחין בשל עכו"ם, מ"מ בנזרע ביד ישראל ע"י גוי אפילו שלא מדעתו הרי"ז כגדל מאליו, כ"כ בחזו"א ג' כ"ה ד"ה כ"ט, וביאר שם שההיתר של ספיחין אינו תלוי כלל האם יש או אין קנין לעכו"ם להפקיע. - ועיין בחזו"א סימן י' סק"ו ד"ה ישראל וד"ה ואם כמה דוגמאות מתחלפות, ומש"כ בסימן ד' סק"ד ד"ה ועובדא בכמה אופנים של שדה שגזלוה, ודר"א פ"ד רי"א.

טו. מגיע לקטוף פירות בשדה הפקר.

1. האם יש הגבלה בכמות שמותר לו ללקוט, ובצורה שקוטף.
2. רוצה לעצמו אתרוג מהודר, האם יכול לקטוף כמות אתרוגים עד שימצא מהודר.
3. והאם יועיל שיחליט שאת הפחותים יחלק לאחרים, ואת הפסולים יבשל ויאכל.
4. האם בכל הנ"ל יש הבדל בין בעל הפרדס לאדם אחר.
5. אם הבעלים קטף מחוסר ידיעה או שימת לב כמות מרובה של פירות האם מותר לו לקחת הביתה או שעליו להשאירם בפרדס.

6. האם יש חילוק אם נשארו עוד פירות בפרדס או שקטף את הכל.
7. פועל נכרי שעובד בפרדס כל השנים קטף על דעת עצמו את הפירות והביאם לבעלים האם צריך להוציאם מרשותו.
8. כשקוטף פירות, האם יש חילוק בצורת הקטיפה בין אם נכנס לפרדס מופקר, או לפרדס שבעליו לא הפקירוהו.
9. כשבי"ד שולחים שליחי אוצר בי"ד לקטוף את פירות כל השדה, האם יש לעדיפות לשלוח אדם אחר מעל בעל השדה.
10. כשעושה יין לכל השנה האם מותר לו לקטוף מפרדס מופקר כמות ענבים הנדרש לצורך כך.

תשובה ט"ו - כמות הקטיפה וצורתה - הלכ"ב-ב-כ"ד - והלכ"א.

פ"ד הלכ"ב שלא יאספם כדרך כל שנה. - ובהלכ"ד ויש לו להביא מעט לביתו. - ובהלכ"ג שינויים בצורת הפעולות אח"כ. - ובהלכ"א שלא יקצור כדרך הקוצרים, אמנם האיסור אינו מצד עבודת הארץ אלא מצד קדוש"ש וממילא רק במה שיש בו קדוש"ש. - ובחזו"א סימן י"ב סק"ה דן שלדעת הרמב"ן מה"ת אין איסור לקצור כדרך הקוצרים ורק מדרבנן, ולדעת הר"מ גם במופקר לוקה, אמנם מסתבר שרק בשדהו למרות שהפקירו לוקה. - וכדרך היינו שקוצר את כל השדה. - ומלבד כך יש עוד איסור שיקחנה לביתו. - וממילא אם קצר כולה ישאירנה בשדה והרי הוא עדיין הפקר. - ובסק"ו כתב שגם אם גוי עושה עבורו ואפילו ללא שליחותו נחשב כעושה בעצמו כי מחזיק בה בבעלות, וא"כ שליח אוצר בי"ד חיצוני שאין לו שייכות לאיסור אפשר שעדיף. - ולדעת הר"ש האיסור קצירה הוא רק אם לא הפקירו כדין וגם בזה האיסור הוא רק למשמר עצמו. - אמנם מדרבנן לכו"ע בכל האופנים יש שיעור מועט שרק זה מותר. - ולדעת הרמב"ן גם במופקר צריך לקצור בשינוי. - אבל לדעת הגר"א במשומר אסור בכל אופן, ובמופקר אסור לקצור אפילו בשינוי, ורק לקטוף ביד מותר. - ובחזו"א סימן י"ב סק"ט ד"ה שם מ"ז, מצדד שמן ההפקר ממש מותר להביא לעצמו גם כמות מרובה עיי"ש, אמנם נראה שהדין להביא כדי כמות הנזכר בהלכ"ד הוא גם מכל מקום [לבד שלפעמים יש בו משום סחורה ויתבאר במקומו] ובשיעור המותר לשאר אדם עיין בצה"ל סק"ט, ומ"מ אם כבר הביא חיוב להוציא יש רק לבעלים עצמם, ועיין מש"כ בזה במענה ארץ פ"ג.

טז. קוטף אתרוגים בפרדס, מפחד שיפגמו בתלישה.

1. האם יכול לקטוף אותם במקצץ רגיל שמשתמשים בשדה או רק במספריים וכדו'.
2. והאם תלוי איזו כמות הוא קוצץ.
3. והאם לכתחילה יש חיוב לנסות לתלוש את הפירות בידים.
4. מה הדין כאשר קוטף ירקות שהתחילו לגדול בשישית וחושש שאם יתלוש בצורה שונה חלק מהירק יתרוסק.
5. והאם יש הבדל בזה בין בשל הבעלים או בשל הפקר.
6. כשקוטף ענבים וכדו' האם חייב לתלוש רק את האשכול או מותר לו לתלוש את הענף.
7. אם עובד בשדה של גוי האם מותר לו לקטוף בצורה הרגילה של כל השנים.
8. אדם יחיד שקטף ענבים משדה הפקר, או שדה שהיתה שלו, האם יכול לעשות מהם יין בצורה שעושה כל שנה- והאם יש ענין לשנות בכמות, - והאם יש חילוק בין מי שמרסק ענבים לבין השורה אותם עם סוכר ללא ריסוק.
9. ואם קטף כמות גדולה של חיטים האם יכול לטחון כדרכו, או קטף כמות גדולה של תפוחים האם יכול לרסקם כדרכו.

תשובה ט"ז - שינוי בלקיטה ובשאר מלאכות.

לדעת הר"מ הלכ"ג-כ"ד, השינוי אינו בצורה אלא כמות, אבל לדעת הרמב"ן והר"ש השינוי גם במופקר ומדרבנן, - ובחזו"א סימן י"ב סק"ח מיקל מחמת כך במקום שא"א, ובשדה גוי אסור משום גזירה אטו ישראל. - ולדעת הגר"א לעולם מה"ת מותר רק לתלוש ביד, ורק במופקר. - ויל"ע מאחר והעץ עצמו אינו הפקר וכמבואר בר"ש כלאים פ"ז מ"ה ובעוד מקומות, והחלק המחובר אליו לכל היותר מדין שומר, א"כ כאשר תולש ובמציאות ירד קצת ממנו יאסר, ועיין מה שדן בספר השמיטה פ"ב הערה 4 מהיריד"ז האם גם זה בכלל ההפקר כמו הרשות כניסה לשדהו. - ומבואר בר"מ שדורן בשינוי, אמנם בחזו"א י"ב סק"ו הוכיח שזה רק דין בבעלים. - ובצה"ל סקרע"ז הביא מהמקדש דוד שלא כל המלאכות נתחייבו בשינוי ונשאר בצ"ע. - ובחזו"א י"ב סק"ד נראה שבירקות לא הצריכו שינוי. - ובמהרי"ל דיסקין סימן כ"ז ו-ז כתב לענין ירקות שיותר טוב לתלוש בידים, ואם רק יותר טוב לכאורה כשמקלקל פירות שביעית עדיף טפי כדרכו [וכמו שהקשו המפרשים על לוף], ולענין בצירת פירות כתב אין קוצצין במספרים אלא בסכין.

יז. ירקות או פירות המגיעים מיבול עכו"ם.

1. כאשר האריזה נעשתה ע"י יהודים האם חייב, או ראוי לעשרם.
2. וכך פירות הדר שנקטפו בשיעית, האם חייבים במעשר בברכה.
3. וכך מי שעושה יין בשיעית מענבים שנקנו מגויים, האם חייב לעשרם, ומה יעשה המעשר עם התרו"מ.
4. פירות וירקות שמגיעים מירדן האם חייבים תרו"מ.
5. פירות הגדלים בעציץ בבית סגור בשיעית האם חייב בתרו"מ.
6. וכך מי שקטף פירות משדה שבעלה נעלה, או לא הפקירה האם חייב במעשרות.

7. האם יש הבדל בזה בין זמן שרוב יושביה עליה לזה"ז.
8. והאם מי שהגיע לידו פירות של היתר מכירה [ואינו מחמיר בשמור ונעבד] האם צריך לחשוש ולעשרו.
9. הטוחן חיטים של שביעית עשה מהם בצק האם חייב בהפרשת חלה.
10. פירות המגיעים בשביעית מחו"ל בקונטיינרים ונארזים בארץ האם חייבים בתרו"מ.
11. בכל הנ"ל האם מעשר מע"ש או מעשר עני, והאם מן הראוי לתתו לעני.

תשובה י"ז - הלכ"ט - חיוב תרו"מ בשביעית.

נחלקו הב"י והמבי"ט האם גם דבר שאינו הפקר עצם היות שנת השביעית פטור מהמעשר, - וממילא גם הגדל ביד גוי למרות שאינו הפקר פטור, ובין אם יש קדוש"ש בפירות שביעית בין אם אין, ובחזו"א סימן כ' סק"ז כתב להחמיר לעשר בלא ברכה, וכמבואר ביו"ד של"א סי"ט, ובסימן ט' סק"ח מסתפק ומצדד שאינו צריך, והמיקל שלא להפריש יש לו על מי לסמוך, ומ"מ אינו הפסד בידיים. ואחרי שכבר אינו אוכלו מחומרא כבר אינו נחשב להפסד ומותר לקוברו כדי שלא יבוא לידי תקלה, ועיין דר"א פ"ו ממתנות עניים צה"ל כ"ב שאין לשופכו, - ועיין בתורת הארץ פ"ח סק"ד וסקט"ז שכתב לחלק שגם לדעת הב"י רק אם נעל חייב בתרו"מ מצד שלא נתן לאדם לקחת אבל אם רק לא הפקיר פטור, ועיי"ש עוד שדן האם בזה"ז שזה רק מדרבנן ג"כ הוי הפקר לענין להפטר מתרו"מ - ולכאורה בעציץ שאינו נקוב שגם לדעת החזו"א להקל שאין בו שביעית אבל מעשר הרי נוהג בו מדרבנן כמבואר בר"מ פ"א ממעשר הלכ"י, - והמעשר לדעת המחבר והרמ"א וכ"כ החזו"א הוא מעשר עני, ועיין מש"כ ע"ז בארוכה במנחת שלמה ח"א סימן ל"ז. - ובפאה"ש כ"ג י"ג כתב שאינו נותנו לעני כי בא מכח גוי והרידב"ז חולק עליו, - וכן לענין המקומות של עמון ומואב שאינם בחלק של אר"י - ולענין הנמכר כביכול בהיתר מכירה כתב בחזו"א כ"ז סק"ז ד"ה הנלקטין שאינו כלום אפילו לחומרא, - ובחלה ילפינן להדיא שחייב וכמבואר בר"מ פ"ו מביכורים הל"ד.